

Populárnovedný
časopis
pre jazykovú
kultúru
a terminológiu

Orgán
Jazykovedného
ústavu
Eudovíta Štúra
SAV

HLAVNÝ REDAKTOR
PhDr. Gejza Horák, CSc.

VÝKONNÝ REDAKTOR
Ivan Masár

REDAKČNÁ RADA
V. Betáková, CSc., PhDr. G.
Horák, CSc., PhDr. J. Horec-
ký, DrSc., I. Masár, J. Ma-
tejčík, CSc., PhDr. J. Oravec,
CSc., K. Palkovič, doc. PhDr.
J. Ružička, DrSc., J. Sabol, E.
Smiešková, M. Urbančok

REDAKCIA
Bratislava, Klemensova 27

OBSAH

Hlasy kultúrnych pracovníkov

J. Felix, Slovo o našom slove 193

☆☆☆

Čítame Slovník slovenského ja-
zyka 195
J. Findra, O jednom prípade
porušovania normy v novinách 199
J. Oravec, Vyjadrovanie rozsa-
hu, veľkosti, rozmerov . . . 202

Diskusie

L. Dvonč, Bohemians, Beatles,
Times 206

Rozličnosti

Čo by sa naše deti mohli „na-
učit“ zo Žiackej knižky.
O. Schulzová 210
Pamiatkové predmety. K. Pal-
kovič 212
Zhutňovanie — ubíjanie — utl-
kanie — striasanie. J. Ho-
recký 213
Sám — samý. J. Jacko . . . 213
Dáviť — vracať — zvracať.
J. Horecký 214
Čo so slovami „kašna“ — „kašňa“.
E. Smiešková 215

Zprávy a posudky

Dejepis pre 8. ročník. Š. Mi-
chalus 216
Francúzsko-slovenský a sloven-
sko-francúzsky technický slov-
ník. I. Ripka 219

Spytovali ste sa

Rezať a krájať. G. Horák . . 220
Tuhý fajčiar, veľký fajčiar, silný
fajčiar. G. Horák 220
Prechod — priechod — priecho-
d. V. Slivková 221
Hostinec Pri moste, kaviareň
U Michala. J. Oravec . . . 222

Slovo o našom slove

Pochitli ste už niekedy radosť zo samého slova ako také-
ho? Radosť z krásne napísanej vety? Zo zvučne znejúceho
verša? Verím, že áno. Veď jednou z vlastností krásy je, že
rozochvieva, radosťou naplnia, a to bez ohľadu na to, či ide
o krásu ľudskej tváre, umeleckého diela — alebo o krásu sa-
mého jazyka.

Priznám sa: máločo mám tak rád ako krásu jazyka. Jazyk,
ktorý nachádzam v Dobšinského slovenských ľudových roz-
právkach, v textoch našich ľudových piesní, ale aj u mno-
hých našich spisovateľov, u štúrovcov napr. u takého Janka
Krdla, Sládkoviča či Bottu, z našich moderných autorov napr.
u takého Ondrejova či Švantnera (a aby som nezabudol: aj
u Tajovského a Kukučína), poskytuje mi sám ako taký, sám
o sebe a sám sebou radosť, pôžitok i potešenie.

Nazvite to hoci formalizmom: agapé môžu byť rozličné
a uveličenie samým jazykom — všimnite si to slovo uve-
ličenie: človek sa pri tom stáva väčším — patrí me-
dzi moje veľké radosti. Záujmy môjho povolania viedli ma
občas na bulváre a zavesť i do ďalekých svetov románových
literatúr. Životnými láskami stali sa mi Francúzi, Taliani aj
Spanieli, no neraz som v takej situácii, že krásnemu nášmu
veršu, krásnej našej vete, ba i jedinému krásnemu nášmu
slovu dal by som prednosť hoci aj pred Baudelairem a Valé-
rym. Neveríte? Zacitujem len napríklad takéto štyri verše
z našej ľudovej piesne:

„Chlapci lučatinski, preč ma neľúbite?

Veď ja mám očičká hodváhom vyšité!

Keby len očičká, ale aj obrvia —

Lučatinski chlapci, tatárčená mrva!“

Ten apokopaný tvar „preč“ (má ho aj Krasko: predstavte si,
že lučatinske dievča „vedelo“ o básnickej licenci!), to pome-

Hlasy kultúrnych pracovníkov

novanie „tatárčená mrva“ (tak jemne a potmeľácky ironické, že nad ním vidím úsmev dievčata, ktoré túto pesničku skladalo!) a napokon aj ten obraz očí slovenského dievčata — oči „hodvábom vyšitých“! —, to všetko na mňa účinkuje dojmom najrýdzejšej krásy. Jazyk je iste nástrojom poézie, ale poézia je reflexia v jazyku, presne tak: nie reflexia jazykom, ale reflexia hlboko v ňom!

Neodcítaval som náhodou náhodné verše našej ľudovej piesne. Spomenul som si na ne hlavne preto, že práve ony — a tisíce veršov im podobných — umožnili mi pochopiť ten „zázračný“ fakt, že o niekoľko rokov po tom, čo sa zišli štúrovskí chlapi a „uzákonnili“ spisovnú slovenčinu s doslovným požehnaním Jána Hollého, zrodili sa také diela ako Sládkovičova *Marína* či *Detvan*.

„Zázračný“ fakt? Var! ani nie. Pred štúrovcami slovenský jazyk celé stáročia prechádzal kdesi v najširších vrstvách nášho dedinského ľudu kultivovaním, cibrením, brúsením, až sa napokon vybrúsil do takého stupňa, že poľahky — bez dlhej literárnej tradície, ba proti nej! — mohli vzniknúť verše Chalupkove, Sládkovičove, Kráľove i Bottove. Ktośi anonymný tento nástroj dokonale pripravil. Myslením i čítením. A vytvoril vysokú kultúru jazyka.

A tu mi prichodí urobiť maličkú konfrontáciu s našim súčasným stavom slovenčiny. Prechádza azda ona i ďalej podobným kultivačným procesom? Áno i nie. Ak Botto nazval kedysi slovenčinu (v onom uveličení, ktoré som vyššie spomenul) „bielou húskou s červenými ústami“, v našich časoch, priznajme si to, táto „húška“ má často výzor neohrabanej „húsi“ — a aj husi dosť špinavej! Nemyslím tu na našich súčasných spisovateľov, najmä nie na všetkých. Myslím tu na všetkých tých, ktorí s jazykom denne narábajú s nedostatočnou úctou, s chabou ohľaduplnosťou a s hriechnou ľahostajnosťou. Pavel Eisner bol kedysi cez vojnu napísaný, že skutočná jazyková kultúra národná meria sa podľa toho, ako vyzerajú vyhlášky o kontumácii psov. Mal pravdu. Nuž, završie tie naše „vyhlášky o kontumácii psov“ tak vyzerajú, že sa pri nich zachievame opačným pocitom než pri veršoch Sládkovičových či Bottových. Nie sme iste všetci schopní v rovnakej miere kultivovať materinský jazyk, ale všetci sme schopní uvedomiť si svoju povinnosť k nemu: povinnosť hlbšieho i láskyplnejšieho vzťahu k nemu. Vec kultivovania vlastného jazyka nie je len vec spisovateľov a slovesných umelcov, ale nás všetkých. Tak to bolo kedysi dávno, a tak by to malo byť vždy. Chceme byť národom kultúrnym. Nesmieme teda zabúdať na pravdu najpravdiviejšiu: bez kultúry jazyka niet kultúry národa — a ani národnej kultúry.

JOZEF FELIX

ROČNÍK 1 — 1967 — ČÍSLO 6

KUL
TÚRA
SLOVA

Čítame Slovník slovenského jazyka

Pripomienky k jednotlivým heslám v SSJ, ktoré uverejňujeme na pokračovanie, sú výsledkom kolektívnej spolupráce týchto pracovníkov Jazykovedného ústavu E. Štúra: I. Doruľa, L. Dvonča, F. Kočiša, Š. Michalusa, J. Oravca, V. Slivkovej, E. Smieškovej, M. Šalínovej a M. Urbančoka.¹

biograf¹ — SSJ uvádza ako neutrálne, spisovné slovo (= podnik, v ktorom sa premietajú filmy, kino). Slovo *biograf* však v pomere k slovu *kino* nie je neutrálne. Bolo by preto primerané pokladať ho za príznakové, a to zriedkavé knižné slovo. Na výklad stačilo použiť bežné synonymum *kino* (a nie aj opis).

biric — SSJ uvádza ako spisovné, zastarané slovo. Ide však v skutočnosti o české slovo (*biřic*), ktoré sa ani v príslušnom čase (napr. v stredoveku) na Slovensku nepoužívalo. Je v slovenčine novšou a nepotrebnou výpožičkou. Adekvátnymi ekvivalentmi sú v slovenčine výrazy *dráb* alebo *mestský sluha*. Dalo by sa uvažovať aj o použití (v niektorých prípadoch) slova *holomok* vo význame „katov pomocník“. Aj tu síce ide o prevzatie z češtiny, ale je to prevzatie staršie. V spisovnej slovenčine ho možno sledovať od prvej polovice 19. stor. až do súčasnosti. Máme naň okolo 50 dokladov. Vo význame „katov pomocník“ ho použili napr. Zúbek, Gráf, Rázus, Jégé; vo význame „darebák, naničhodník; corgoň“ ho majú napr. Ondrejov, Kukučín, Záborský. Slovo *biric* sa ako heslové slovo malo uviesť obyčajným typom a uvedené spisovné ekvivalenty polotučne. No pre malý počet dokladov (dva) sa v SSJ ani nemuselo zaznačovať.

¹ Podrobnejšie pozri v 1. a 2. čísle nášho časopisu.

bitevný — SSJ uvádza ako spisovné, knižné zastarané slovo. Toto slovo však zastarané nie je, lebo sa na dosiahnutie príznaku zastaranosti použiť nedá. Dôkazom toho je asi päť dokladov z obdobia po roku 1940, ktoré jasne ukazujú, že nejde o zámer archaizovať, ale ide o aktuálnu chybu proti norme. Vo všetkých týchto prípadoch (*bitevné pole*, *bitevné lietadlá*, *bitevná čiara*, *bitevný nálet*) sa malo použiť spisovné adjektívum *bojový*. Slovo *bitevný* je nespisovné,² ako heslové slovo sa malo sádzať obyčajným typom a spisovný výraz *bojový* polotučne.

bitva — SSJ uvádza ako spisovné, knižné zastarané slovo. Platí o ňom to isté, čo o predchádzajúcom slove. Ako heslové slovo sa malo uviesť obyčajným typom a spisovné ekvivalenty *boj*, *bitka*, *zápas* (SSJ uvádza iba synonymum *boj*) polotučne.

blábolit — SSJ uvádza ako spisovné, nepríznakové slovo (= nezrozumiteľne, zmätene rozprávať — najmä v horúčke, v agónii —, blúzniť, blabotať). Ide o pomerne novú dočasnú výpožičku z češtiny, ktorá v slovenčine funkčne opodstatnenie nemá. Slovo *blábolit* je nespisovné. Malo sa v SSJ ako heslové slovo uviesť obyčajným typom a spisovné výrazy *blabotať*, *blúzniť*, *tárať* polotučne.

bláhový — SSJ uvádza ako spisovné, knižné zastarané slovo. Toto adjektívum bolo dočasnou výpožičkou z češtiny, ktorá sa v spisovnej reči neujala (najmladší doklad v našom materiáli je z r. 1929 od P. Jilemnického). Slovo *bláhový* sa v SSJ ako heslové slovo malo uviesť obyčajným typom a výrazy *bláznivý*, *pochabý*; *naivný* polotučne (vhodne sa dá niekedy synonymne použiť aj substantívum *blázonko* alebo adjektívum *vinovatý*).

blajno — SSJ uvádza ako spisovné, knižné zastarané slovo. V skutočnosti však ide o pomerne novú (máme v našom materiáli iba 3 doklady, všetky po r. 1940) výpožičku z češtiny (*blejno*) v oblasti odbornej reči (chémia, mineralógia), ktorá sa čoskoro nahradila priezračnejším pomenovaním *sírník*. Slovo *blajno* sa ako heslové slovo v SSJ malo uviesť obyčajným typom a jeho spisovný ekvivalent *sírník* polotučne (tak bolo treba riešiť aj pomer medzi názvami *blajno* *zinkové* a *sfalerit*).

blbý — SSJ 1. význam (= duševne menejcenný, idiotský) uvádza ako neutrálny spisovný. Je pravda, že uvedené staršie doklady od Záborského, Urbánka a Vansovej (napr. od Záborského: *Ešte i sestra ich bola blbá od narodenia*) neutrálne (neexpresívne) použitie tohto slova

² To, že sa slovo *bitevný* využíva na diferenciáciu oproti *bojový* napr. vo Vojenskom terminologickom slovníku (Praha, Naše vojsko 1966, str. 20), nepokladáme za správne riešenie.

dosvedčujú. Takéto fungovanie má v spisovnej češtine i dnes. Tu sa chápe priam terminologicky (napr. v príslušnom význame sa ani raz nepoužilo synonymum *hloupý*): mající vlastnosti blba nebo svědčící o nich, duševně omezený; idiotský. Slovo *blb/blbec* sa vykladá takto: človek s nevyvinutou alebo silne porušenou alebo otupelou duševní činností; idiot.³ V súčasnej spisovnej slovenčine však slovo *blbý* (a ani slovo *blbec*) v spojitosti s osobou takto (neutrálne, neexpresívne) použiť nemožno, a to preto, že sa takéto použitie v každom prípade hodnotí ako silne, slangovo expresívne (zhruba na úrovni nadávok *kôň*, *vôl*, *hovado* v slangu). Teda prvý význam slova *blbý*, ktorý SSJ uvádza, v súčasnej spisovnej reči nejestvuje. Keď sa pokladalo za potrebné predsa len ho dokumentovať, malo sa zreteľne naznačiť, že súčasné spisovné výrazy sú slová *slabomyseľný* a *idiotský*.

V slovenčine však jestvuje význam, ktorý sme vlastne už naznačili: silne expresívny význam, ktorý sa dnes uplatňuje najmä v slangu a cez slang sa aj hodnotí. Preto je tu aj miera expresivity, ktorá sa zo slangom pretláča do vrstvy spisovných hovorových expresív, taká silná. Myslíme však — a poukazuje na to aj pár dokladov zo súčasnej literatúry⁴ —, že sa tu oblasť slangového používania ešte podstatnejšie neprekročila a že slovo *blbý* v tomto použití treba pokladať za nespisovné, slangové. Jeho spisovné náprotivky sú adjektíva *hlúpy*, *sprostý*. Takéto hodnotenie pokladáme za primerané aj pre ďalší význam (použitie ako napr.: *blbý koniec*, *blbá situácia*, *blbá cesta*), ktorý SSJ hodnotí ako spisovný expresívny. Aj tu možno použiť spomenuté synonymá (a okrem nich ešte podľa situácie aj slová *nezmyselný*, *nepodarený*, *naničhodný* ap.).

Rovnako treba posudzovať aj príslušné významy odvodených slov *blbo* a *blbosť* a slova *blbec* (= hlupák, sprosták, idiot, somár, trkvas ap.).

Poznámka: 1. Primeranosť navrhovaného hodnotenia podopiera aj to, že slová *blb* a *blbnúť* (SSJ ich neuvádza) majú zreteľne slangový ráz.

2. Slovo *blbáň* sa na základe ojedinelého výskytu v SSJ nemuselo uvádzať vôbec.

bledolilavý — SSJ uvádza ako nespisovné, ľudové slovo. Primeranejšie je hodnotiť ho ako hovorové, t. j. spisovné. Takto sa v SSJ hodnotí aj základné adjektívum *lilavý*.

³ Slovník spisovného jazyka českého, Praha 1960.

⁴ Napr. od Johanidesa (mladá kaderníčka vraví pri tanci): *Nechápem... fakt to nechápem, proč so mnou tancujete, keď som blbá ako ... tágo!* Alebo: *Vám to robí ... dobře, tancovat s takou blbou ženskou?*

Uvedomujeme si, pravda, že staršie doklady (napr. od klasikov) treba vykladať inak, priamym vplyvom češtiny. To bola iná situácia, ale pre nás je rozhodujúci dnešný stav.

blizňa — SSJ uvádza ako nespisovné, ľudové slovo. Toto slovo je utvorené rovnakým slovotvorným postupom ako napr. bezpochyby spisovné slová *ďvojča*, *mláďa* a veľa názvov mláďat. Je doložené pomerne dobre (7 dokladov; majú ho Hviezdoslav, Dobšinský, Vlček, Chrobák, Rúfus). Uvedené slovo by bolo teda vhodné pokladať za spisovné. Oproti neutrálnemu (terminologickému) synonymu *ďvojča* má priznak citovosti, intimity.

Poznámka: Za nárečový variant k slovu *blizňa* treba pokladať podobu *blizna* (ženský rod), ktorá je doložená od Kukučina a Hviezdoslava. Tak ho uvádza aj SSJ v hesle *blizna*⁵, lenže 1. význam, ktorý sa tu uvádza (ovca, ktorá mala naraz dve jahňatá), je fiktívny, nejestvuje. Vznikol omylom pri interpretovaní tohto Kukučinovho dokladu: ...*pasú sa ovečky ... Každá temer so svojim jahniatkom, ktoré sú už hodne podraštené. Pri mnohých sa nájdú blizny.* Aj v tomto prípade ide o význam „ďvojčence, blízence, blížňatá“.

bobok, častejšie v mn. č. **bobky** (=trus menších prežúvavcov alebo hľodavcov, napr. kozy, ovce, zajaca). K tomuto významu sa v SSJ pričleňuje frazeologické spojenia *sedieť na bobku* (= kvôčať, byť v drepe) a *sadnúť si na bobok* (= kvoknúť si, spustiť sa do drepu) a charakterizujú sa ako spisovné, hovorové. Ak aj odhladneme od toho, že sú tieto spojenia k uvedenému významu pričlenené neodôvodnene, treba povedať najmä to, že nejde o hovorové prostriedky, ba že nejde ani o prostriedky spisovné. Sú to čerstvo prevzaté spojenia z češtiny. V našom materiáli máme na ne tri doklady, všetky z obdobia po r. 1950. Pritom je zaujímavé, že dva z nich sú z prekladov z ruštiny (Gladkov, Povest o detstve a Slobodienka). To (podobne, ako sme na to upozornili pri frazeologickom spojení *pokladať niečo, brať niečo za bernú mincu*) vysvetľuje aj príčinu ich výskytu — aspoň do značnej miery: v ruštine jestvuje oproti českému *sedieť na bobku* frazeologické spojenie *sideť na kortočkach*. Pri hľadaní adekvátneho prekladu do slovenčiny pod vplyvom analógie — aj pod vplyvom rusko-českých slovníkov⁶ — sa „poslovenčený“ výsledok zjavil aj u nás. V spisovnej slovenčine však v tomto prípade frazeologizovaný ekvivalent nemáme. Sú k dispozícii iba slovesá *kvôčať*, *čupieť*, *drepieť*, ako to pri hesle *kortočki* uvádza napr. Veľký rusko-slovenský slovník⁷ alebo Rusko-slovenský slovník⁷ pri heslách *kortočki* a *sideť* (ani jeden *sedieť na bobku* nespomína).

⁵ Napr. L. V. Kopeckij, *Rusko-český slovník*, Praha 1951 (IV. vydanie) alebo *Velký rusko-český slovník*, Praha 1953 (*kortočki*), 1959 (*sideť*).

⁶ Bratislava 1963.

⁷ Bratislava 1960.

O jednom prípade porušovania normy v novinách

JÁN FINDRA

V úvahách o našej tlači sa zvyčajne kriticky konštatuje, že v novinách a časopisoch sa ešte stále vyskytuje veľké množstvo pravopisných a gramatických chýb. Je prirodzené, že časté porušovanie pravopisnej a gramatickej normy v novinách nás musí znepokojovať. Chyby tohto druhu sú totiž najevidentnejšie a môžu bezprostredne negatívne ovplyvniť jazykovú výchovu širokej verejnosti.

Z týchto príčin sa aj v tomto príspevku pristavíme pri jazykovej stránke jedného denníka, pričom hlbšie osvetlíme typický prípad porušovania pravopisnej normy. Doklady budeme uvádzať z denníka *Roľnícke noviny* (číslo od 9. okt. do 2. nov. 1966). Roľnícke noviny patria k tomu nevelkému počtu novín, pri ktorých zreteľne vidieť, že ich tvorcovia sa usilujú o vlastnú tvár svojho denníka a nie im je ľahostajná ani jeho jazyková úroveň. Toto tvrdenie by sa dalo dokumentovať množstvom príkladov. A ak sa napriek tomu v ďalšej časti článku budeme zaoberať iba chybami a nedôslednosťami, robíme tak z dvoch príčin.

Po prvé — rozbor jazykovej stránky Roľníckych novín ukázal, že hoci tento denník má solidnú jazykovú úroveň, predsa len sa i v ňom neraz porušuje platná norma. Akékoľvek porušovanie normy v tomto časopise je závažné preto, že značná časť jeho čitateľov patrí do tej vrstvy nášho obyvateľstva, ktorá má iba základné jazykové vzdelanie; ich jazyková výchova sa vlastne dovŕšuje prostredníctvom novín.

Po druhé sa chybami a nedôslednosťami budeme zaoberať preto, že sú typické pre jazyk našej tlače vôbec. Pri inej príležitosti (na seminári o jazyku novín v októbri 1966) sme totiž analyzovali jazyk (i štýl) Pravdy, Rudého práva, Smeny, Smeru, Práce a Roľníckych novín, a to nás oprávňuje zovšeobecňovať.

V oblasti pravopisu sa v Roľníckych novinách pomerne zriedkavo vyskytujú bežné pravopisné chyby, napr. písanie *i*, *í*, *y*, *ý*. (Treba azda upozorniť, že by sa žiadala väčšia pozornosť pri písaní *dĺžňa* a *ďvojice* spoluhlások *l* — *l*. Do textu prekĺzli napríklad takéto chyby: *nestárne*, *kolajách*, *vyjdu*, *šipku*, *melancholia*, *replíky nie sú dost obrazotvorne*; *pravidelný*, *podieľu*, *streľou*, *z popoľa*, *vykľaf*, *z liptovských hól*.) Môžeme sa teda sústrediť na rozbor najfrekvencovanejšej chyby, na písanie čiarky, ktorá v texte raz chýba, inokedy je nadbytočná. Nesprávne umiestňovanie čiarky v jednoduchvej vete a v súvetí môže signalizovať nedostatočné ovládanie syntaxe.

Najprv si všimnime prípady, kde sa čiarka nekladie, hoci tam má byť. V jednoduchšej vete sa čiarkou neoddeľuje viacnásobný vetný člen, napr.: *Nikto im to zatiaľ nevytýkal (malo byť nevyčítal), ba ani to, že nepoužívajú cedidlá (,) ale plienky.* — *Aby Zdena nepocítovala nedostatok, predal klavír (,) jedáleň, vzácné oleje.*

Aj prístavok treba oddeliť čiarkou nielen na začiatku, ale i na konci, napr.: *32-ročný G. Milický, montér VSŽ (,) sa vracal na motocykli domov....*

Omnoho častejšie chýba čiarka v súvetí. Spravidla sa ňou neoddeľuje hlavná veta od vedľajšej, napr.: *Koncom augusta jeho manželka musela nastúpiť do zamestnania (,) aby aspoň nejaké peniaze prišli do domu...,* zriedkavejšie vedľajšia veta od hlavnej vety, napr.: *.... kto má ambície (,) nezáväzujeme mu krídla rozletu.*

Dost problémov je s vedľajšou vetou prívlastkovou vloženou do hlavnej vety. Tu sa bežne porušuje známa zásada, že sa čiarkou na začiatku i na konci vyčleňuje vedľajšia veta z rámca hlavnej vety. Najčastejšie chýba čiarka na konci vedľajšej vety prívlastkovej, napr.: *„Mocenské“ spory, ktoré začal vyvolávať (,) uvoľnili... — Pravda, tie časy, keď družstvo v Novej Dedine zaostávalo za svojimi susedmi (,) patria minulosti.*

Zriedkavejšie chýba čiarka na začiatku vedľajšej vety prívlastkovej, napr.: *Projekt (,) na ktorom pracovali desiatky odborníkov, odhaľoval vtedy príčinu úpadku...*

Ojedinele sa čiarkami nevydelí vedľajšia veta vložená do hlavnej vety, napr.: *...hlas domova a toho (,) čo už má v krvi (,) napokon zvíťazil.*

Čiarka chýba aj pred spojovacími výrazmi *a preto, a teda, a tak,* napr.: *Pravda, u nás sa ryža je zriedkavejšie (,) a preto...*

V priradovacom súvetí sa tento nedostatok vyskytuje menej, napr.: *My od teba nežiadame ani halier (,) ale decká potrebujú, im daj!*

Aj prípady, kde sa čiarka kladie nenáležite, možno roztriediť do niekoľkých skupín. Rozdiel je však v tom, že nadbytočná čiarka sa vyskytuje najmä v jednoduchšej vete. Veľmi často sa čiarkou nesprávne oddeľuje rozvíjací vetný člen od nadradeného vetného člena. Spravidla ide o príslovkové určenie rozličného druhu (ojedinele predmet) a sloveso v prísudku vety. Uvedieme niekoľko príkladov: *V správnom centre Francúzskeho Somálska Džibuti, (!) prepukli znovu nepokoje. — Od posledného prepustenia v máji tohto roku, (!) družstvo mu prestalo vyplácať mzdu,...* — *Skôr ako vlni, (!) obeleli tohto roku šumavské vrcholce. — Pomaly, (!) odhaľuje rúško záhad a dohadov...*

Zriedkavejšie sa čiarka kladie medzi nezhodný prívlastok a nadradené podstatné meno, napr.: *Bude dostatok koší, (!) z tradičného materiálu,....*

O to častejšie sa čiarka neodôvodnene kladie medzi podmet a prísudok, napr.: *Kolektív chirurgického oddelenia v Košiciach, (!) zachránil...*

Nezriedka túto chybu zisťujeme vtedy, keď je podmet vyjadrený neurčitkom slovesa, napr.: *Úlohou nového vedenia VŠP bude, (!) venovať veľkú pozornosť budovaniu...*

Okrem týchto typických prípadov sa čiarka nenáležite dáva pred porovnávaciu spojku *ako: ...trpíte na väčšiu depresiu, (!) ako vaši pacienti,* pred zlučovaciu spojku *a: Roni slzy túlosti, (!) a očkom sleduje prísnych mužov v talároch,* prípadne inde, napr.: *Keď som sa v minulých dňoch vyzvedal, (!) na osud projektu, dozvedel...*

Rozbor prípadov, kde sa najčastejšie nenáležite kladie čiarka (príslovkové určenie, predmet — prísudok, podmet — prísudok), ukazuje, že mnohé z nich súvisia s rozporným vzťahom medzi zvukovou stránkou vety a syntaktickým pravopisom. Vieme totiž, že v ústnom prejave jednotlivé frázy — to znamená vetné úseky tvorené spojením slov spätých významovo i gramaticky, na ktoré sa člení veta — oddeľujeme pauzami. Pravdepodobne pod vplyvom nesprávneho názoru, že pauzám medzi vetnými úsekmi zodpovedajú v písanej reči interpunkčné znamienka, sa v mnohých analyzovaných prípadoch kladie na mieste výraznej pauzy čiarka. Ozrejmime si to na príklade. Ak nasledujúcu vetu prečítame nahlas, na tomto mieste nachádzame aj nadbytočnú čiarku: */ / je; a skutočne, na tomto mieste nachádzame aj nadbytočnú čiarku: Z bohatého sortimentu výrobkov Slovenských škrobární v Bolerázi, (!) je najdôležitejší kukuričný škrob suchý.* Podobných prípadov je hodne. Pisateľ (redaktor) zrejme pri písaní alebo pri konečnej úprave „počuje“ svoj text a pod vplyvom pauzy umiesti čiarku aj tam, kde graficky oddelí slová zviazané gramaticky.

Inokedy ide aj o nesprávne syntaktické hodnotenie časti vety, resp. vetného člena. Opäť uvedieme príklad: *Napríklad, (!) v minulom roku, (!) priemerná ročná odmena družstevníka, vrátane naturálií, bola 10 068 Kčs,...* Tu sa z rámca vety nesprávne vyčleňuje príslovkové určenie času, hoci jeho spätosť s prísudkom je zrejmá. Keďže autor dal čiarku na jeho začiatku i na konci, možno predpokladať, že ho považoval za parentézu (vložku).

Viacere prípady, v ktorých je nenáležitá čiarka medzi podmetom v neurčitku a prísudkom, súvisia so zložitou stavbou vety. Neraz tu ide o zretiazenie genitívnych väzieb, v dôsledku čoho sa zastrú syntaktické vzťahy a „uniknú“ aj autorovi. Umiestňovanie čiarky je potom dosť náhodné a často nesprávne. Napr.: *Pozbierať presné štatistické čísla z produkcie vyspelých štátov o poľnohospodárstve, (!) trvá dlhšie, (!) ako obdobie jedného hospodárskeho roku.*

Mnoho nejasností je okolo písania čiarky pred zlučovacou spojkou a v zloženom súvetí. Tu niet miesta na podrobné rozoberanie tejto otázky, preto upozorníme iba na dva typické prípady: a) *Pozreli sme na čašníčku, ktorá ihneď prišla (,) a ukázali jej prstom (,) čo si želá-*

me. — b) Z určitej vďačnosti synovec dal tete ešte nejaké peniaze, aby si u nás niečo kúpila, (!) a pozrela sa za ďalšími príbuznými.

V oboch prípadoch má spojka *a* zlučovaci význam, a predsa v jednom prípade patrí predeň čiarka, a to v prvom súvetí, t. j. presne naopak, ako je vytlačené. Signalizuje koniec vedľajšej vety (*ktorá ihneď prišla*) a súčasne naznačuje, že *a* spája, zlučuje nasledujúce podradovacie súvetie (*ukázali jej prstom, čo si želáme*) s predchádzajúcim podradovacím súvetím ako celkom.

V druhom prípade čiarka pred *a* nepatrí. Spojka *a* zlučuje dve rovnocenné vedľajšie vety, ktoré sú v rovnakom vzťahu k nadradenej hlavnej vete (*Z určitej vďačnosti synovec dal tete ešte nejaké peniaze.*).

Záverom opäť zdôrazňujeme, že sme sa písaním čiarky úmyselne zaoberali podrobnejšie, lebo toto je citlivý bod, v ktorom sa najčastejšie porušuje platná norma. Pokúsili sme sa o roztriedenie (klasifikáciu) chýb a nedôsledností, pri niektorých sme zisťovali príčiny ich výskytu a motiváciu, pri iných sme uviedli stručné vysvetľujúce poznámky. Hoci sme príklady citovali z Roľníckych novín, môžeme oprávnené tvrdiť, že podobná situácia (niekde ešte horšia) je aj v ostatných slovenských denníkoch; podobná je teda aj úloha redakcií týchto novín.

Vyjadrovanie rozsahu, veľkosti, rozmerov

JÁN ORAVEC

V ostatnom čase sa stáva módnym vyjadrovať rozmery, veľkosť, rozsah predložkou *o* s lokálom. V novinách sa napr. píše *o lodi o výtlaku 2 000 ton, o vodojeme o kapacite 1 mil. m³, o víchrici o rýchlosti 100 km za hodinu, o motore o výkone 18 konských síl, o bagri o obsahu lyžice 1/2 m³ a pod.* V ústnych prejavoch na schôdzkach odznievajú vety: *Láva vytvorila rieku o dĺžke poldruha kilometra. Na tejto nádrži odchovalo družstvo 12 000 kačíc o priemernej váhe 3 kg a pod.* Keď sa takéto výrazy zhromaždia, na prvý pohľad sa zdá, akoby sa veľkosť máč nedala vyjadriť. No na druhej strane každý priemerný používateľ nášho jazyka takéto výrazy zreteľne pociťuje ako neznáme alebo aspoň ako celkom nové, nápadné.

Ako je to teda s vyjadrovaním veľkostí a rozsahu v slovenčine? Či sme tieto veličiny doteraz nevyjadrovali? Potrebovali sme ich vždy vyjadrovať a naša reč si na ten cieľ utvorila celú sústavu prostriedkov. Doktoré z nich sú bežné i dnes, doktoré čiastočne ustúpili a doktoré zanikli celkom.

Medzi zaniknuté výrazy rozsahu, množstva patrí aj predložka *o* s lokálom. Možno sa s ňou stretnúť v písomnostiach spred tristo — štyristo rokov, porov. Mlyn mučny o dvuch kamenoch ze vssym stroyom. (10 c Inv. Bytča, 1614).

Osihoteným zvyškom tohto starého stavu je napr. príslovie „Všade chlieb o dvoch kôrkach“ alebo ľudová pieseň „Ej, pišťalôčka moja, o deviatich dierkach“. Ináč v dnešnej slovenčine sú takéto výrazy s predložkou *o* neznáme. Preto pôsobia ako neologizmus. Keďže význam miery, veľkosti, rozsahu predložka *o* v slovenčine stratila, utvoril sa tu celý systém iných rovnoznačných výrazov. Nevšímame si teoretický odborný štýl.

V hovorovom štýle sa veľkosť, rozsah, rozmery obyčajne uvádzajú príslušným prídavným menom, napr. *vrch vysoký toľko a toľko, studňa hlboká toľko a toľko, kmeň dlhý ..., vrece ťažké ...*,

alebo sa druh rozmeru vyjadruje príslovkami typu *zdĺže, zdĺžky, zhrúbe, zvýše/zvýšky, sšire*: *Poliar urezal z prútika konček s palček z dĺžke.* (Taj.) — *Chlapisko do dvoch metrov z výše.* (Pláv.) — *Kázel som mu vymerať im päť pozdĺžnikov na dva metre z dĺžke a na meter sšire.* (Bod.) — *Brezy už mám vyhladané, tamto v tej horici: pekné ani sviečky a zhrúbe také ako ja v páse.* (Kuk.)

alebo sa osobitne nepomenúva, len sa jednoducho vyjadří predložkou, napr. *slanina (vysoká) na štyri prsty, ľad (hrubý) na pol metra* a pod.

V neutrálnom vyjadrovaní — a o to nám ide v prvom rade — prevládli a prevládajú iné výrazy. Je to hlavne predložka *s* a predložka *v* s lokálom. K nim sa pridružujú staršie prostriedky: vzťahové adjektíva (porov. *trojrohý klobúk, sedemčlenná rodina, deväťdňové mača*) a dnes už neživý genitívny prívlastok.

Základným z uvedených prostriedkov je predložka *s*. Tá nahradila a nahrádza starší genitív vlastností nielen pri substantívach s kvalitatívnym prívlastkom (porov. *dievča tmavých očí — dievča s tmavými očami*), ale hlavne s kvantitatívnym prívlastkom (porov. *človek dvoch tvári — človek s dvoma tvármi*). Výmena tu nastala dávno, lebo dnes už si nevieme predstaviť, že by napr. miesto spojenia typu *oblok so štyrmi tabuľkami, dielňa s desiatimi pracovníkmi, štát s rozlohou 50 000 km²* bola možná konštrukcia s genitívom. Genitív sa dá použiť jedine vtedy, keď ide o dotyk s vlastnostným poňatím, napr. pri porovnávaní: *Dva dróty, medený a chrómniklový, rovnakej dĺžky a prierezu, sú zapojené za sebou vo vedení.* (Fyzika 9, 59) — *Nádor veľkosti orecha, škody veľkých rozmerov.* Predložka *s* pri vyjadrovaní veľkostí, rozmerov... konkuruje aj všetkým ostatným konštrukciám: *deväťhlavý drak — drak s deviatimi hlavami, dvoj-kolesový vozík — vozík s dvoma kolesami, štvorlístková datelinka —*

datelinka so štyrmi listkami. Okrem toho sa v istých spojeniach nedá nahradiť, napr. *izba s rozmermi 4X5 m, tuky s veľkým obsahom vitamínu D, budova s dvoma vchodmi* a i. Predložka *s* je neutrálnym prostriedkom na vyjadrovanie veľkosti a rozsahu. I v školskom vyučovaní vytlačila a vytlača iné prostriedky. Učebnice fyziky a matematiky všeobecnovzdelávacích a stredných odborných škôl ju dnes používajú takmer výhradne i v spojeniach typu *kružnice s polomerom (s priemerom) 5 cm, rovnica s dvoma neznámymi* a pod.

Narysujte kružnicu s priemerom 1 dm. (Geometria pre 9. ročník, 70) — Vypočítajte výšku rovnostranného trojuholníka s o stranou $s=27$ cm (tamže) — Vypočítajte váhu hriadeľa s rozmermi podľa náčrtu (tamže) — Za ako dlho zohreje ponorný varič s príkonom 600 W 1 l vody 20° teplej na bod varu? (Fyzika 9) — Odporovým drôtom s odporom 10 ohmov preteká prúd. (tamže) — Lode s výtlakom do 300 ton (tamže).

Keď tým výrazom rozumejú školské deti, prečo tu treba písať v novinách predložku *o*, napr. vo výrazoch: *hydroelektrické dielo o celkovom výkone (s celkovým výkonom) 50 megawattov, 5 nádrží o celkovom objeme (s celkovým objemom) 2 mil. m³, vodný zdroj o kapacite (s kapacitou) 80 l za sekundu, prameň o výdatnosti (s výdatnosťou) 200 l za sekundu?*

Predložka *v* s lokálom v tejto funkcii má už slabé odborné zafarbenie. Utvorila a zaužívala sa práve v tých prípadoch, keď sa rozмеры nevyjadrujú priamo, ale najskôr sa nejakým substantívom pomenúva druh rozmeru: *váha, dĺžka, výška, hrúbka, sila, výmera, rozloha, veľkosť, cena, hodnota*, napr. *sieť kanálov v dĺžke 20 km, ošipané vo váhe 80 kg, (žeriov dvíha) bremená vo váhe (i do váhy) 2000 kg, pole vo výmere 5 ha, dvadsaťročné jedle v poprsnej hrúbke 40 cm, jednotka v sile 200 mužov, odmena vo výške 100 Kčs, suroviny v cene (v hodnote) 1000 Kčs*. I pri priamom vyjadrení veľkosti je predložka *v* niekde zaužívaná, napr. v spojení: *hra v troch dejstvách*.

Mŕtvou kategóriou tu nie sú ani vzťahové adjektíva. Staršie z nich sa tvorili príponami *-ý, -ný, -ový*: *sedemdnňový, sedemhlavý, štvornohý, dvojdobý, šesťboký, dvojstranný, štvorstranný, štvortaktný, dvojsmerový...*, dnešné sa tvoria spravidla iba príponou *-ový, štvormotorový, osemvalcový, dvadsaťstránkový, dvojhodnotový, osemhodinový*. Dajú sa použiť i v odbornom štýle, porov. *dvojlistová vrtuľa* (v letectve), *dvojhodnotová logika* a i., i v hovorovom štýle: *sedemtonové auto*. V istých spojeniach je to jediný alebo základný prostriedok, porov. *trojizbový byt* oproti menej bežnému *byt s tromi izbami*.

Keď vezmeme do úvahy všetky slovenské prostriedky na vyjadrovanie veľkosti, rozmerov, rozsahu, zisťujeme, že ich sústava stačí a že netreba hýbať jej ustálenými členmi, najmä nie bez skutočnej vyjadro-

vacej potreby, a nahrádzať ich predložkou *o*. Tá je v dnešnej slovenčine neologizmom. Netreba ňou nahrádzať ustálenú lokálovú predložku *u*, keď ide o zaužívané výrazy typu: *pole u výmere...*, *železničná sieť u dĺžke, predmety u váhe...*, *oddiel u sile (jednej roty)*. Podľa toho i vety z nášho úvodu mali znieť: *Láva utvorila rieku u dĺžke pol druhá kilometra*. — *Na tejto nádrži odchovalo družstvo 12 000 kačíc u priemerné váhe 3 kg*. Predložke *o* s lokálom netreba dávať prednosť ani pred predložkou *s*, lebo predložka *s* je základným výrazom na vyjadrovanie vzťahu, že niečo tvorí súčasť, vlastnosť, charakteristiku niečoho, a nahradila alebo je schopná nahradiť pôvodný genitív vlastnosti všade. Je to neutrálny prostriedok a pôsobí nenápadne alebo menej nápadne i v nových a v najnovších spojeniach: *ponorný varič s príkonom 500 W, čerpadlo s výkonom 40 hl za hodinu, loď s výtlakom 200 ton, viťor s rýchlosťou 100 km za hodinu, bager s obsahom lyžice 1/2 m³, žeriov s nosnosťou 5000 kg* a pod., ako by pôsobila zastaraná predložka *o*.

Celkom neústrojne pôsobí predložka *o* v hovorovom štýle na mieste vzťahových adjektív a iných prostriedkov, napr. *drak o siedmich hlavách, byt o štyroch izbách, list o ôsmich stránach* a pod. namiesto spojení typu *sedemhlavý drak, štvorizbový byt, osemstránkový list, osemdesiatbasová harmonika*.

Bohemians, Beatles, Times

LADISLAV DVONČ

1. V príspevku v Slovenskej reči Eva Ružičková¹ ukázala, že názov *Bohemians*, ktorý pôvodne je tvarom pl. *Bohemians* od anglického slova *Bohemian* (*Bohemians* = Česi), sa v spisovnej slovenčine stal mužským neživotným podstatným menom. Dnes, ako hovorí, nezaväži pri tomto výraze etymologické hľadisko, ale len formálna stránka a názvy iných športových organizácií, ako *Spartak*, *Slovan*, *Motorlet*. Slovo sa pritom dnes vyslovuje ako slovenské, nie anglické.

Pri názve *Bohemians* ide o jeden z výrazov anglického pôvodu, ktoré v angličtine majú formu množného čísla (čoho výrazom je koncové -s alebo -es). V tomto článku chceme si všimnúť aj niektoré iné podobné názvy a ukázať, ako sa používajú v spisovnej slovenčine. Z rozboru vysvitá, že ich používanie v našom jazyku nie je rovnaké.

2. Jedným z najčastejšie používaných výrazov takéhoto pôvodu je dnes slovo *Beatles*. Pôvodne slovo *Beatles* ako vlastné meno označovalo štvorčlennú bigbeatovú liverpoolskú skupinu hudobníkov (Ringo Starr, John Lennon, George Harrison, Paul McCartney) s typickým oblečením a účesom (dlhé vlasy). Ukazuje na to tento doklad: *Váš názor na skupinu Beatles ako na konkurenta?* (Spektrum 1965) Ďalej sa však slovo *Beatles* vyvíja trochu inak ako slovo *Bohemians* (z hľadiska výslovnosti je slovo *Beatles* totožné s tvarom pl. *beetles* od substantíva *beetle* „drevená palica“, „chrobák“).

Kým slovo *Bohemians* sa stalo mužským neživotným podstatným menom, slovo *Beatles* ostalo mužským životným podstatným menom.

¹ E. Ružičková, *Ako je to s podstatným menom Bohemians?*, SR 32, 1967, 62.

V zhode so stavom v angličtine sa tvar *Beatles* berie sprvu ako tvar nom. pl., a to najprv bez pádovej prípony muž. živ. podst. mien vzoru chlap, teda ako lexikálny citát; neskôr sa analogicky podľa ostatných pádov, v ktorých sa pridávajú jednotlivé domáce prípony, začína používať domáci tvar s príponou aj v nom. pl., takže podoba *Beatles* nadobúda charakter kmeňa. Napr. *Beatles zostanú pokope.* (Kultúrny život 1966) — *Ešte nikdy nemali Beatles toľko oduševnených poslucháčov.* (Magazín Panorámy 1966) — *Účes Beatlesov je iba začiatok.* (Lud 1966) — *Jedného krásneho dňa nejaký potreštenec v Londýne objaví Beatlesov.* (Pravda 1966) — *O sláve Beatlesov hovorím ako o poľnej tráve.* (Š. Žáry)

Takéto používanie vedie nakoniec k premene pôvodného vlastného mena na všeobecné podstatné meno *beatles*, ktoré sa v spisovnej slovenčine hodnotí ako tvar nom. sg. (niekedy ešte aj ako tvar nom. pl., ale takéto používanie zreteľne ustupuje). Napr.: *Na otázku, či Beatles podniknú na rozlúčku ešte veľké turné, Paul McCartney neodpovedal.* (Lud 1966) — *Sú slabou ponáškou na Beatlesov.* (Magazín Panorámy 1966) — *Dlhé vlasy mladíkov nie je napodobovanie Beatlesov.* (Predvoj 1966) — *Otec, mne sa strašne páčia tí Beatlesi.* (Magazín Odpovede na otázky 1966) — *Speváci, ktorí zvíľazili nad Beatlesmi.* (Život 1966) — *Jediný slobodný Beatles Paul McCartney prišiel na deň inkognito do Paríža.* (KŽ 1966) — *Mnohých Američanov pobúrilo vyhlásenie Beatlesa Johna Lennona, že Beatlesi sú populárnejší ako Kristus.* (Predvoj 1966) — *Posledný slobodný Beatles.* (Lud 1966)

Niektorí používatelia jazyka, ktorí sú lepšie oboznámení s pôvodom výrazu *Beatles*, resp. *beatles*, používajú podobu bez koncového -s s obvyklým pripájaním domácich pádových prípon. Aj tu pozorujeme spomenutý postupný prechod od vlastného mena k všeobecnému podstatnému menu, v tomto prípade *beatle*. Napr. *Spolu s Johnom Lennonom píše a komponuje všetky piesne Beatlesov.* (Lud 1966) — *Dožičila si niekoľkomesačnú dovolenku po svadbe s Beatlesom Harrisonom.* (Lud 1966) — *Toto povedal beatle Paul McCartney.* (tamže) — *Nike McCartney, dvaadvadsaťročný brat beatla Paula, je úspešným autom hudobných skečov.* (Lud 1966) — *John Lennon, gitarista Beatlesov, bude prvý raz sám filmať.* (tamže)

V súvisi s tým pozorujeme aj istý významový vývin. Slovo *beatles*, resp. *beatle* stáva sa označením hudobníka napodobujúceho štýl uvedených liverpoolských spevákov alebo stúpenca, resp. milovníka týchto hudobníkov alebo takejto hudby. Napr.: *Nie je ľahké byť Beatlesom.* (Kultúrny život 1965) — *Beatle Zanoní musel obetovať iba 10 cm svojich 35 cm dlhých kaderí.* (Lud 1966)

Pokiaľ ide o otázku, či sa má v spisovnej slovenčine používať podoba

beatle alebo *beatles*, možno konštatovať, že v bežnej jazykovej praxi zreteľne prevažuje používanie podoby *beatles*. Používanie tejto podoby upevňuje aj existencia niektorých odvodenín, v ktorých sa vychádza z podoby *beatles* ako derivačného základu. Napr.: *Nikdy nezabudnem na beatlesovcov*. (Lud 1966) — *Spustili najnovšie beatlesovské melódie*. (Sloboda 1966).

Z hľadiska pravopisu treba konštatovať, že zatiaľ sa v prevažujúcej miere používa pôvodná pravopisná podoba. Z pokusov o pravopisné poslovenčenie sme si zaznamenali tieto prípady: *Od čias prvej platne a prvého filmu „Ťažký deň“ sa všeličo zmenilo v súkromnom živote „bitls“*. (Prúd 1965/66) — *Dnes si bude každý myslieť, že som bitls*. (Roháč 1966).

Na záver tohto rozboru treba konštatovať, že spracovanie slova *beatles*, ktoré nachádzame v najnovšom slovníku cudzích slov,² nie je správne. Slovo *beatles* sa v spisovnej slovenčine nepoužíva ako mužské neživotné podstatné meno, ale ako mužské životné podstatné meno, patriace svojim skloňovaním do vzoru chlap.

Teraz si všimnime názov známeho anglického denníka *Times*, ktorý je pôvodne (v angličtine) formou množného čísla. V spisovnej slovenčine sa tento názov používa dvojako. Alebo sa názov nesklonuje, t. j. používa sa ako lexikálny citát, alebo sa skloňuje s pripájaním pádových prípon množného čísla mužských neživotných podstatných mien vzoru dub. V tomto prípade sa teda uplatňuje ohľad na platnosť tvaru *Times* v angličtine (*Times* = Časy). Napr.: *Americký film stojí pred veľkými bránami, píše záverom Times*. (KŽ 1967) — *Za nového šéfredaktora londýnskych Times vymenovali Wiliama Rees-Mogga*. (Pravda 1967) — *Bolo by iste predčasné vyslovovať súhlas alebo nesúhlas s citovaným výrokom úvodníka Timesov*. (Pravda 1966) Podobne sa môže skloňovať aj názov *Times* ako pomenovanie iných britských alebo amerických denníkov, resp. ako časť z pomenovaní takýchto denníkov (porov. napr. *New York Times*, *Philadelphia Times* a pod.), pričom môže ísť o použitie príslušného tvaru aj v inom význame, napr. na označenie jednotlivých výťažkov časopisu³: *Mal pred sebou na stole Timesy*. (Dreiser — Szathmáry-Vlčková).

² Pozri S. Šaling — M. Šalingová — O. Peter, *Slovník cudzích slov*, Bratislava 1965, 154: *beatles* (*bitls*), -u m. štvorčlenná bigbeatová skupina hudobníkov a spevákov s typickým oblečením a účesom. Podľa toho slovo *beatles* sa tu spracúva ako všeobecné podst. meno so skloňovaním podľa muž. neživ. podst. mien vzoru dub. Pokiaľ ide o význam tohto slova, má sa ním zrejme označovať akákoľvek vymedzená skupina hudobníkov a spevákov. S takýmto používaním slova *beatles* sme sa však nikde nestretli. V 2. vyd. [Bratislava 1966, 154] je rovnaké spracovanie slova *beatles* ako v 1. vyd.

³ Pozri L. Dvonč, *Kategória množného čísla pri vlastných menách v spisovnej slovenčine*, Jazykovedný časopis 10, 1959, 147.

Zriedkavejšie sa tvar *Times* používa ako tvar nom. sg. Napr. *Londýnsky Times uverejnil dvojriadkový nekrológ*. (Horizont 1967) S podobným stavom sa stretávame aj v češtine: *londýnského Timesu* (Čs. novinář 13, 1961, 78). V tomto prípade sa vychádza z prostej formy slova bez ohľadu na význam v angličtine. Pretože ide o slovo zakončené na spoluhlásku, berie sa ako podstatné meno mužského rodu vzoru dub.

V spisovnej slovenčine máme konečne aj také pôvodné anglické názvy tvaru množného čísla, ktoré sú bežne nesklonné. Ide o názvy ako *Hindustan*, *Times*, *Dallas*, *Morning News*, *Glendale Springs*, *Rolling Stones* atď. Napr.: *Naučila ho všeličomu, čo videla u Rolling Stones*. (Panoráma 1966) — *The Byrds sa uberajú celkom iným smerom*. (Panoráma 1966).

Skloňovanie takýchto výrazov býva ojedinelé: *Fotoreportér Daily Newsu už mal dosť tohto neplodného vyckávania* (Smena 1967). Z hľadiska skloňovania ide o rovnaký prípad, ako napr. *Port Artur*, *Sierra Nevada*, *Port Said*, *San Francisco*, *New Deal* a pod., t. j. skloňuje sa iba druhá časť názvu, resp. názov sa skloňuje ako celok: *Port Artura*, *Sierra Nevada*, *Port Saidu*, *San Franciska*, *New Dealu* a pod. Aj používanie názvu *Daily News* ako podst. mena vzoru dub (pričom tvar *Daily News* je tvarom nom. sg.) je možné len preto, že sa tu už neprihliada na stav v angličtine, kde slovo *news* je tvarom množného čísla.

Uvedme ešte, že pôvodný anglický tvar pl. *girls* k substantívu *girl* sa ako tvar množného čísla používa aj v spisovnej slovenčine, ako sa to bežne uvádza v jednotlivých našich základných normatívnych príručkách.⁴

3. Z nášho rozboru sa ukazuje, ako sa pôvodné anglické slová tvaru množného čísla postupne zaraďujú do deklinačnej štruktúry spisovnej slovenčiny. Niektoré z takýchto pomenovaní sa však trvale používajú ako nesklonné slová. Ako celkom osobitný prípad treba hodnotiť používanie tvaru *girls* ako tvaru množného čísla substantíva *girl*.

⁴ Pozri napr. 5. vyd. *Pravidiel* z r. 1964, str. 185 alebo *Slovník slovenského jazyka I*, Bratislava 1959, 434. Ale už napr. slovo *lady* sa používa vždy v rovnakej podobe vo všetkých pádoch (*viaceré lady*, *mnohých lady* a pod.); pozri SSJ I, Bratislava 1960, 8. Pôvodný anglický tvar množného čísla *ladies* sa môže vyskytnúť len v doslovnom lexikálnom citáte *ladies and gentlemen*.

ROZLIČNOSTI

Čo by sa naše deti mohli „naučiť“ zo Žiackej knižky

Nedávno, pri podpisovaní známok z diktátu som sa náhodou pozrela i na text v Žiackej knižke môjho syna, ktorý je umiestnený na prvých dvoch stranách tohto dôležitého školského dokumentu. A zhrozila som sa. Vždy som sa nazdávala a dosiaľ sa nazdávam, že publikácie, ktoré vydávajú nadriadené školské inštitúcie pre školy, majú byť dôkladne pripravené. Z každej stránky, i zo stránky jazykovej.

Ale o čo ide? Na druhej strane Žiackej knižky je Výňatok zo školského poriadku. Na tretej strane dolu je Sľub pioniera. V jednom i druhom z týchto textov sú závažné chyby proti jazykovej správnosti. Nie je v nich ani toľko chýb pravopisných, ako skôr chýb štylistických, previnení proti väzbe, výberu slov a ešte veľa iných hriechov a hriešikov. No celkove, ak by sme mali tieto texty charakterizovať, museli by sme povedať, že ich štylistická úroveň je neprimeraná pre adresáta, teda pre našich žiakov od tretej triedy po deviatu. Text je totiž ukážkou administratívneho slangu, ktorého je plno v rôznych prípisoch, vyhláškach, nariadeniach a v iných úradných listinách, dokumentoch a publikáciách. Administratívny slang narobil už veľa šarapaty, pokazil nám reč mnohých našich ľudí a teraz ho dávame i do textov určených pre naše deti. Ale poďme po poriadku:

V Sľube pioniera sa hovorí: „Ja mladý pionier, slávnostne sľubujem... že sa budem učiť a jednať tak... Nesprávne je tu použité sloveso *jednať*. Slovesom *jednať* pomenúvame úkon na trhu medzi predávateľom a kupujúcim, keď sa dohodávajú o cene predávaného tovaru. To, čo pomenúva toto sloveso v texte pionierskeho sľubu, má byť pomenované slovesom *konať*, *robiť*, *počínať si*. Ako vidieť, máme tu dokonca tri rovnoznačné slová (synonymá), ktoré môžeme použiť, a prí-

tem autori sľubu použili iné, nesprávne slovo. Ďalej: „...aby som sa stal dobrým budovateľom a obráncom...“ Podstatné meno *obranca* sa v slovenčine píše s krátkym -a-. (Na rozdiel od češtiny, kde je -á-.) Takýchto prípadov máme v našich dvoch jazykoch viac; rozdiel medzi českým a slovenským slovom je v odlišnej kvantite (napr. slov. *žaba* — čes. *žába*, slov. *krava* — čes. *kráva*, slov. *obhájca* — čes. *obhájce* ap.). Možno, že autorom textu je táto vec zráma, možno ide o korektorskú chybu, ale v texte, ktorý je taký dôležitý a navyše umiestnený na titulnej strane úradného dokumentu určeného žiakom, ani takáto chyba by sa nemala stať.

Teraz niekoľko poznámok k textu Pravidiel (správania sa):

„Žiak chodí riadne do školy... Do školy prichádza riadne upravený... Ochoťne počúva riaditeľa a učiteľov a riadi sa podľa ich pokynov... Riadi sa dobrými radami svojich rodičov...“ Tu je hádam priveľa formulácií pripomínajúcich administratívny slang. Pre žiakov treba texty pozornejšie a vyberanejšie formulovať, veď aj nimi ich učíme štylizovať.

„Veci potrebné k učeniu... má v poriadku...“ Tu sa znova ne-náležito používa predložka *k*. Mala by tu byť predložka *na*, teda *veci potrebné na učenie*, nie *k* učeniu. Predložka *k* má viac rozličných významov, ale v takom, v akom sa uvádza tu, je nesprávna. Odporúčala by som vynechať v tomto paragrafe predložkové spojenie a povedať len „potrebné veci, svoje veci“ alebo vymenovať žiakovi, ktoré veci má mať v poriadku.

Nevhodné pre žiaka sú i spojenia *povoľaná osoba*, *zodpovedná osoba* a niekoľko podobných spojení, lebo žiakovi nič nehovoria. Ide zase o výrazy administratívneho slangu, ktoré môžu len narušiť jazykové povedomie žiakov.

Niektoré formulácie sú nepresné v tom, že sú príliš zovšeobecňujúce, takže vyznievajú, ako keby hovorili o takých povinnostiach žiaka, ktoré v skutočnosti jeho povinnosťami ani nie sú. Napríklad tieto paragrafy a vety z nich:

Žiak „v byte udržiava čistotu“... „Dbá na bezpečnosť na ulici a na cestách“... „Chrání všetok národný majetok pred poškodením...“ Všetci dobre vieme, o čo tu ide. Len sa to vraví tak, že povedané možno vysvetľovať dvojako. A deťom treba veci formulovať nie „po lopate“, ale presne, jednoznačne a kde sa dá, i troška detsky. Stále musíme mať na zreteli, že všetko, s čím deti (žiaci) prichádzajú do styku, pôsobí na ne výchovne — a to alebo v kladnom alebo v zápornom zmysle. A tu by sme dosiahli to druhé.

Treba, aby príslušné inštitúcie texty zrevidovali a upravili tak, že by boli primerané adresátovi z formálnej i obsahovej stránky. Podobáme, že sme tu uviedli len tie najkriklavejšie príklady. V texte je

chýb ešte viac, ale na ne prídu hádam upravovatelia v priebehu práce sami.

Nedbajstvo vo vzťahu k našim deťom je znásobeným nedbajstvom.

O. Schulzová

Pamiatkové predmety

Pohľadnice, fotografie, drobné umelecké a úžitkové predmety, ktoré sa posielajú alebo prinášajú príbuzným a známym z cudzích miest a krajov, sa v poslednom čase označujú až štvorako: *pamiatkové predmety*, *spomienkové predmety*, *upomienkové predmety* a *suveníry*. Sú to výrazy odlišné svojím pôvodom a rozličné z hľadiska jazykovej správnosti.

Pokúsime sa zaradiť uvedené názvy do širšieho okruhu vyjadrovacích prostriedkov, ktoré sa používajú v súvislosti s kúpou spomínaných predmetov. Hovoríme: *kúpil som si to na pamiatku; toto je pamiatka na môj pobyt tam a tam*. No spojenie *kúpil som si to na spomienku* sa nepoužíva. Bolo by to neprirodené, umelé. Neobvyklé, i keď možné je aj spojenie *toto je spomienka na môj pobyt tam a tam*. Z uvedených príkladov vyplýva, že prirodzeným a spôsobu vyjadrovania v slovenčine zodpovedajúcim je iba názov *pamiatkové predmety*.

Výrazy *spomienkové predmety* a *upomienkové predmety* sa dostali do slovenského spisovného jazyka z češtiny, a to prvý napodobením českého výrazu *upomínkové předměty* a druhý iba jeho mechanickým hláskovým „poslovenčením“. Názov *upomienkové predmety* používajú ľudia, ktorí nedostatočne poznajú výrazové prostriedky slovenského spisovného jazyka. Sem-tam sa tento názov ešte vyskytuje aj na firemných tsbuliach niektorých predajní s pamiatkovými predmetmi.

Názov *suvenír*, ktorý k nám prešiel v poslednom čase z francúzštiny, je prejavom súčasnej módy a ako každá módna vec nebude mať iste dlhého trvania. Je aj dokladom istej negatívnej vlastnosti niektorých našich ľudí, ktorí obdivujú všetko cudzie a vlastné podceňujú. Svedčí to tiež o nedostatku tvorivého a samostatného prístupu mnohých redaktorov k spisovnému jazyku. Veď iba ich „zásluhou“ sa takéto módné výrazy v jazyku prostredníctvom novín, rozhlasu a televízie tak chytro rozšírili. To sú veci zaujímavé aj z hľadiska sociológie jazyka, ktorou sa u nás — na škodu vecí — takmer nikto nezaobrá.

Výrazy *spomienkové predmety*, *upomienkové predmety* a *suveníry* konkurujú domácejmu, v slovenčine jedine prirodzenému a výstižnému názvu *pamiatkové predmety* a zatlačujú ho do pozadia.

Podobne je to aj s výrazmi *pamiatkové dary*, *pamiatkové darčeky*, ktoré vyhovujú spôsobu vyjadrovania v slovenčine, kým výrazy *upomienkové dary* ap. sú neprirodené, ba až nezmyselné, a to najmä pre nepríjemné asociácie so slovami *upomienka*, *upomínať*. (Porov. Jazyková poradňa II, 62—63).

K. Palkovič

Zhutňovanie — ubíjanie — utĺkanie — striasanie

Zhutňovanie sa v Stavebníckom náučnom slovníku III/1 definuje ako ručné alebo strojové znižovanie pórovitosti materiálov, a tým zvyšovanie objemovej váhy. Je to úkon veľmi dôležitý v stavebníctve. V literatúre sa možno poučiť, že sa deje niekoľkými spôsobmi, z ktorých každý vyžaduje osobitné pomenovanie. Z hľadiska terminológie sa teda termínom *zhutňovanie* označuje nadradený pojem.

Je otázka, akými termínmi treba označovať pojmy (spôsoby) podradené zhutňovaniu. Ak sa zhutňovanie deje nárazmi telesa dopadajúceho na zhutňovaný materiál z malej výšky a malou rýchlosťou, mohol by sa používať názov *ubíjanie* a dopadajúce teleso by sa mohlo volať *ubíjadlo*. Boli by to ekvivalenty českých názvov *dušení* a *dušadlo*.

Ak má dopadajúce teleso väčšiu váhu, dopadá z väčšej výšky, ale s menším počtom úderov (v češtine je to *pěchování* vykonávané *pěchom*), máme k dispozícii sloveso *utĺkať*, *utĺkanie* a dopadajúce teleso je *tík*.

Z jazykového hľadiska sú slovesá *ubíjať* a *utĺkať* takmer synonymné, no pre terminologické potreby ich možno takto presne vymedziť.

Názov *striasanie* by sa mohol použiť pre zhutňovanie vibráciou, t. j. procesom, pri ktorom sa materiál (najmä betónová zmes) zhutňuje tak, že výstuž sa uvádza do vibračného pohybu, natriasa sa, striasa sa.

J. Horecký

Sám — samý

Dost často sme svedkami zamieňania zámena *sám* zámenom *samý*. Napríklad v Slovenke č. 8 z r. 1967 bola táto veta: *Snímky, ktoré ilustrovali memoáre „korunnej svedkyne tretej ríše“, by s a m é osebe*

stačili... V Práci z 19. 3. 1967 sme zasa čítali túto vetu: *Veď by nám bolo bývalo lepšie, keby sme boli ostali s a m é* (rozumej matka s dcérou).

Z Morfológie slovenského jazyka (Bratislava 1966, 307—308) sa dozvieme, že obmedzovacie zámeno *sám, sama, samo* — *sami, samy* označuje výlučnú jednosť, oddelenosť osoby alebo skupiny, ktorá sa chápe ako jednotka, a je významom v protiklade k zámenám *všetci, každý*, napr.: *Poradil som si s á m. Žena zostala s a m a. Dieťa sa hralo s a m o. Chlapi si poradili s a m i. Ženy si dali rady so strojom s a m y.*

Zámeno *samý, samá, samé* — *sami, samé* (skloňuje sa podľa vzoru *pekný*) zdôrazňuje jednu výlučnú vlastnosť súhrnu jednotlivcov (alebo samostatných častí celku). Značí výhradne iba taký, v úplnej miere taký, ako označuje príslušné prídavné meno, podstatné meno alebo zámeno; „čítý“, napr.: *Celý bol s a m á rana. V dome bol s a m ý prach. s a m á smel. V prvom rađe sedeli s a m i chlapi, v druhom s a m é ženy a v treťom s a m é deti.* Podľa toho v uvedených vetách išlo o označenie výlučnej jednosti, preto bolo treba použiť príslušné tvary zámena *sám, sama, samo* — *sami, samy*: *Snímky, ktoré ilustrovali memoáre „korunnej svedkyne tretej ríše“, by s a m y osebe stačili... Veď by nám bolo bývalo lepšie, keby sme boli ostali s a m y.*

J. Jacko

Dáviť — vracať — zvracať

Všetky tri slovesá sa uvádzajú v Slovníku slovenského jazyka ako úplne neutrálne. Od slovesa *dáviť* sa tu uvádza aj prídavné meno *dávi-vý* a od neho odvodené podstatné meno *dávivosť*, ako aj podstatné meno *dávidlo* (prostriedok na vracanie). Od slovesa *vracať* sa uvádza iba podstatné meno *zvratok*. Od slovesa *vracať* sa neuvádzajú nijaké odvodené slová, hoci by sa ľahko dali dotvoriť, napr. slová *vracavý, vracavosť*. Slovesá *dáviť* a *vracať* majú nevýhodu, že nemajú paralelné dokonavé tvary, kým k slovesu *zvracať* sa uvádza dokonavá podoba *zvrátiť*. Zdá sa však, že niet prekážky pokladať aj podobu *zvracať* za dokonavú k *vracať*.

Za takéhoto stavu môžu o použití jedného z uvedených slovies ako odborného termínu rozhodnúť iba odborníci a ich úzus. Tento úzus nie je síce jednotný, ale treba upozorniť, že v takom rozsiahlom diele, ako sú štvorzväzkové *Vnútorné choroby*, vypracované kolektívom našich popredných lekárov, používa sa iba podoba *vracať, vracanie*. Táto okolnosť hovorí za to, aby sa ako termín uznal tvar *vracať*.

J. Horecký

Čo so slovami „kašňa“ — „kašňa“

Keďže sme sa viackrát stretli v slovenskom texte so slovom „kašňa“ aj s jeho akoby poslovenčenou podobou „kašňa“, a to v poslednom čase aj v slovenských učebniciach dejepisu, pokladáme za potrebné upozorniť na jeho nenáležité používanie a slovenské ekvivalenty.

„Kašňa“ je české slovo a označuje sa ním istý druh vodnej nádrže, vlastne studne s vyvýšeným ozdobným okrajom, ktorý sa vyvinul zo zrubu nad studňou. Vzniklo z nemeckého slova *Brunnenkasten* (studňová nádrž), a to tak, že sa prebrala a prispôbila len druhá časť tohto zloženého slova. Takéto studne s vyvýšeným kamenným alebo kovovým okrajom vidíme ešte dnes — ako stavebné pamiatky zo stredoveku — v našich starých mestách, obyčajne na námestiach. Bývajú často bohato umelecky vyzdobené, neraz so sochárskou výzdobou, podľa ktorej sa i pomenúvajú. U nás sa pre tieto objekty ustálili názvy *studňa* alebo *fontána*. Návštevníci Bratislavy iste poznajú a obdivujú Rolandovu studňu na námestí 4. apríla alebo Ganymédovu studňu pred Slovenským národným divadlom. Ale rovnako často sa pomenúvajú i Rolandovou fontánou či Ganymédovou fontánou. Prečo táto dvojakošť? Aj v odbornej literatúre sa dozvedáme, že pojmový rozdiel medzi pomenovaním *studňa* (vo význame vodnej stavby istého druhu) a *fontána* nie je dosť zreteľný. Studňa bola účelová stavba, nahrádzala vodovod; aj fontána je vodná stavba, ale ozdobná, dekoratívna. Studne sa stavali pri komunikáciách, na námestiach, pri husto obývaných častiach sídlisk — fontány v záhradách, parkoch, pri palácach. Ale keďže sa vo väčšine prípadov obe funkcie takéhoto objektu zlučovali, stratil sa aj pojmový rozdiel. Zo studne sa čerpala voda, napájali sa z nej kone a pod., ale súčasne bola aj ozdobou, známkou bohatstva a krásy mesta.

V slovenčine máme teda na označenie vodných stavieb takého druhu, aké vidíme na námestiach našich starých miest a v parkoch, názvy *studňa* alebo *fontána* (po latinsky *fons* = prameň), nie „kašňa“ ani „kašňa“. V našom spisovnom jazyku sa názov „kašňa“ neudomácnil, preto by vždy potreboval dodatočný výklad, vysvetlenie. Význam názvu *studňa* alebo *fontána* (toto pôvodne cudzie slovo sa už v slovenčine udomácnilo) je v slovenskom kontexte jasný a zrozumiteľný.

E. Smiešková

ZPRÁVY A POSUDKY

Jaroslav Joza — Jozef Butvín — František Červinka, *Dejepis pre 8. ročník ZDS, SPN, Bratislava 1966.*

Pred istým časom sme posudzovali jazykovú úroveň *Dejepisu* pre 7. ročník základnej deväťročnej školy a konštatovali sme, že z hľadiska jazykovej správnosti je táto učebnica na veľmi nízkej úrovni. Vyslovili sme počudovanie, že takýto jazykový nepodarek mohol vôbec vyjsť. Iná je situácia pri učebnici, o ktorej chceme hovoriť teraz. Ak ju porovnáme s učebnicou *Dejepisu* pre 7. ročník, môžeme povedať, že z hľadiska jazykovej správnosti je učebnica *Dejepisu* pre 8. ročník na solídnej úrovni. Nevedno, v čom sú príčiny tohto veľkého rozdielu. Možno, že autori učebnice pre 8. ročník sú jazykovo pripravenejší, možno to súvisí s prácou redaktorov jednotlivých učebníc. Ak príčiny tohto rozdielu v jazykovej úrovni jednotlivých učebníc majú koreň v práci redaktorov, potom treba povedať, že práca redaktorky učebnice pre 7. ročník bola zlá a práca redaktorky pre 8. ročník dobrá.

To, čo sa tu povedalo, však nijako neznačí, že *Dejepis* pre 8. ročník základných deväťročných škôl je bezchybný; lenže tých chýb je relatívne oveľa menej a celkovo na učebnici vidieť, že otázkam jazykovej správnosti sa venovalo hodne pozornosti. Priznáme sa teraz bližšie na jednotlivé chyby a neprimeranosti.

Slovník. V oblasti lexiky je niekoľko načisto nesprávnych slov: vodné kolá (112) m. *vodné kolesá*, poľovka (19) m. *poľovačka*, lodný šraub (74) m. *lodná skrutka*, smyčka (147) m. *slučka*. Nesprávne je sloveso *preplaviť* vo vete *Parník preplavil Océán* (14). Slovenčina nepozná predmetové sloveso *preplaviť*, pozná iba zvrtné sloveso *preplaviť sa*. V spomínanej vete bolo treba použiť iné sloveso, napr. *preplávať*. Ťažko pochopiť, prečo sa v *Dejepise* tak hojne používa sloveso *tiahnuť*, napr. *zástupy tiahli k Prahe* (51), *vzbúrení tiahli* (105) ap. Jav, o ktorý tu ide, možno predsa vyjadriť aj inakšie. Nenáležitá je i slovo *dráha* v spojeniach *pouličná dráha* (191). V spisovnej slovenčine existuje na pomenovanie tohto zariadenia slovo *železnica* a *elektrická železnica*. I slovo *tramvaj* (191, 192) je neprimerané, radíme používať slovo *električka*. V spojení *vedľa dobývania drahých kovov* (56) sa nenáležite použila predložka *vedľa*, treba ju tu nahradiť predložkou *popri*. Podobne nie je na mieste zložená predložka *v popredí* v spojení *mladá in-*

teligencia v popredí s A. Bernolákom (63), lepšia je zložená predložka *na čele*. Často sa už zdôrazňovalo, že spisovná slovenčina nepozná názvy typu *Mostecko, Kladensko* (145). A predsa sa tieto názvy — i keď v malej miere — v učebnici zjavili. V názve *Kladensko* — ak by sme ho pripustili — je však aj iná chyba. Názvy tohto typu sa tvoria od prídavných mien a pretože od vlastného mena *Kladno* je v slovenčine prídavné meno *kladniarsky*, malo by byť — zdôrazňujeme, ak by sme to pripustili — *Kladniarsko*. V spojení *riadil povstanie* (8) by bolo správnejšie použiť sloveso *viesť*, teda *viesť povstanie*.

Ak sme učebnici *Dejepisu* pre 7. ročník vyčítali úplne nedostatočné využívanie synonym, tak o tejto učebnici treba povedať, že synonymá sa v nej využívajú dobre. Napr. popri slovese *snažiť sa* používa sa tu aj sloveso *usiľovať sa*, popri prídavnom mene *žiadny* aj prídavné meno *nijaký*, popri príslovke *stále* aj príslovka *ustavične* a pod. To pokladáme za klad jazykovej stránky učebnice.

Gramatika. Najčastejšou chybou je nesprávne používanie predložky *k* na vyjadrenie účelu, cieľa. Skutočne ťažko nájsť príčiny, prečo sa takmer v každej publikácii vyskytuje najviac takýchto chýb, keď v každej jazykovej príručke sa zdôrazňuje, že základnou predložkou na vyjadrenie cieľa je v slovenčine predložka *na*. Z množstva chýb, ktoré sú proti tomuto pravidlu v učebnici, uvedieme aspoň niektoré: *cesta k vytvoreniu novej spoločnosti* (18) m. *na vytvorenie*, *vojsko chceli využiť k rozohnaniu Nórneho zhromaždenia* (22) m. *na rozohnanie*, *prikaz k hromadným popravám* (35) m. *na hromadné popravy*, *k sobášu nepotrebovali povolenie* (56) m. *na sobáš*, *využiť rozbroje k porážke revolúcie* (111) m. *na porážku*, *k tomuto boju je nevyhnutná spolupráca* (119) m. *na tento boj*, *rozkaz k streľbe* (126) m. *na streľbu*, *odhodlanie k boju* (130) m. *na boj*, *využiť ľudové hnutie k nátlaku* (154) m. *na nátlak*, *prípravy k stavbe* (158) m. *na stavbu*, *k upevneniu triedneho povedomia* (174) m. *na upevnenie*, *plagát vyzýval k účasti* (176) m. *na účast'*, *k zvoleniu poslanca stačilo* (183) m. *na zvolenie*, *donútiť k ústupu* (212) m. *na ústup*, *niet príčiny k ďalšiemu boju* (213) m. *na ďalší boj*. Nie sú to všetky prípady nenáležitého používania predložky *k*, nazdávame sa však, že na ilustráciu to stačí. Nesprávna je aj predložka *pre* v spojení *použiť pre pohon lodi* (74) treba ju nahradiť predložkou *na*.

Inou chybou je nenáležité používanie pasíva, napr. *nebolo ich možné využiť* (12) m. *nedali sa využiť*, *továrne bolo možné budovať* (12) m. *továrne sa dali budovať*, *dane už nebolo možné zvyšovať* (22) m. *dane sa už nedali zvyšovať*. Teší, že sa autori vyhýbajú spojeniam slovesa *zúčastniť sa* s genetívom, teda *zúčastniť sa niečoho*, a že uprednostňujú predložkovú väzbu, napr. *zúčastniť sa na boji* (109), *zúčastniť sa na povstaní* (81), *zúčastniť sa v revolúcii* (97). Vo vete *Vo Francúzsku začala hrôzovláda* (32) sa nenáležite použilo sloveso *začať*. Ide tu o predmetové sloveso, možno teda *začať niečo*, napr. *žatvu*, *schôdzku* ap. Ak však má z predmetového slovesa vzniknúť stavové sloveso, teda také, ktorého činnosť sa uskutočňuje na podmete, treba k nemu pridať zvrtné zámeno *sa*, teda *začať sa*. Potom bude spomínaná veta správne znieť *Vo Francúzsku sa začala hrôzovláda*.

Chyba je i vo vete *Prečo venovali tak veľkú starostlivosť jazyku* (62). Príslovka *tak* vyjadruje mieru deja i vlastnosti a stojí pri slovesách a príslov-

kách, naproti tomu pri podstatných menách a adjektívach stojí vždy zámeno *taký*. Keďže v našej vete ide o podstatné meno, mala spomínaná veta znieť takto: *Prečo venovali takú veľkú starostlivosť jazyku*. Neprimerané je aj spojenie *Engelsovi už bolo 70 rokov*. Správne bude, ak napíšeme *Engels mal už 70 rokov*. Vztahové adjektívum má v slovenčine iba atributívnu funkciu, a nie aj pomenovacia, nemožno preto napísať *svárovskí* (175), čím sa myslí na svárovských robotníkov, ale treba napísať *svárovskí robotníci*. Chybné sú adjektíva v spojeniach *zastaralé zariadenie* (82, 109) a *zastaralé zariadenie* (195), malo byť *zastarané*; podobne namiesto *schudobneli roľníci* (14) malo byť *schudobnení roľníci*.

Výhrady treba vysloviť proti uvádzaniu výslovnosti. Tak meno *Petőfi* sa odporúča vyslovovať *petéfi* (104), čo nie je správne, pretože v maďarčine sa *ö* nevyslovuje ako *é*. Podobne sa pri spojení *v Neudörfl* (178) uvádza výslovnosť *nojderfli*. Vyslovovať v nemčine *ö* ako *e* je nesprávne.

V učebnici je niekoľko tlačových chýb: *vládu naplňovali krvavé vojny* (34) m. *vojny*, *Varšavske veľkovojskovo* (35) m. *Varšavské*, *atď* (41) m. *atď.*, *trpiaci* (63) m. *trpiaci*, *Marostranské, dvorce* (138) m. *Malostranské dvorce*, *v Brnĕ* (167) m. *v Brne*, *vystahoval so da* (188) m. *vystahoval sa do*, *prehli-bila* (205) m. *prehlibila*, *za slobodenie* (205) m. *za oslobodenie*, *preto z začiatkom r. 1905* (206) m. *začiatkom r. 1905*, *obmedziť požiadavky len a hlasovacie právo*, (212) m. *obmedziť požiadavky len na hlasovacie právo*, *základnej deväťročnej školy* m. *základnej deväťročnej školy*. Všetky tieto chyby musíme kvalifikovať ako nepozornú a nestarostlivú korektúru.

Námietky možno vysloviť i proti niektorým konštatovaniam v učebnici. Tak na s. 87 sa hovorí, že štúrovci, podnecovaní Jánom Hollým a ostatnými bernolákovcami, rozhodli sa zjednotiť Slovákov celonárodným spisovným jazykom. Je to veľmi zjednodušené tvrdenie. Veci boli trochu zložitejšie, nemožno preto robiť takýto jednoznačný uzáver. Otázka na s. 64 *Prečo vznikla spisovná slovenčina a kto bol jej zakladateľom?* je nepresne formulovaná. Malo sa v nej zdôrazniť, že ide o bernolákovskú slovenčinu. Keď sa hovorí o kultúrnom spolku, do ktorého sa združili bernolákovci, mohol sa uviesť i názov tohto spolku. Na s. 155 je obrázok Národného divadla v Prahe. V texte pod ním medzi iným čítame, že Národné divadlo v Prahe je symbolom zápasu nášho národa. Čo treba chápať pod pojmom nášho národa? Bolo tam potrebné napísať českého národa.

V učebnici pre slovenské deti pôsobí prinajmenej čudne, ak sa v nej uvádza, že Levoča alebo Važec je na Slovensku (173). Takéto údaje nie sú potrebné, veď slovenské dieťa vie, že Levoča alebo Važec je na Slovensku. V r. 1861 sa mesto, v ktorom bola založená Matica slovenská, nazývalo *Turčiansky Svätý Martin*, z historického hľadiska je preto skresľovaním vecí, keď sa hovorí o Turčianskom Martine (47). Nemusíme sa pritom báť, že nás voľakto obviní z klerikalizmu.

Na záver treba znova povedať, čo sa spomínalo už na začiatku. Z hľadiska jazykovej správnosti je učebnica na solídnej úrovni a pri ešte väčšej starostlivosti o jazykovú stránku dalo sa vyhnúť i tým chybám, ktoré sme tu uviedli.

Š. Michalus

Francúzsko-slovenský a slovensko-francúzsky technický slovník. SVTL, Bratislava 1966, str. 1066, Kčs 50,—.

Slovenské vydavateľstvo technickej literatúry vydalo už niekoľko technických prekladových slovníkov. Nedávno sa na knižnom trhu objavil ďalší dôkaz cieľavedomej edičnej praxe tohto vydavateľstva — Francúzsko-slovenský a slovensko-francúzsky technický slovník.

Nový prekladový slovník je určený širokej verejnosti a v tomto zmysle poslúži nielen slovenským čitateľom, ale môže urobiť cenné služby aj francúzsky hovoriacim záujemcom o slovenskú technickú literatúru. Obsahuje termíny a frazeologické spojenia zo sedemdesiatich technických odborov. Je zrejmé, že všetky odbory nie sú zastúpené rovnomerne, no autorskému kolektívu sa podarilo zachytiť a spracovať takú časť odbornej terminológie, aká je potrebná i pre štúdium náročnejších technických textov zo všetkých odborov.

Slovník je zostavený na základe bohatej excerpcie z najnovšej knižnej i časopiseckej literatúry. Pre výber termínov bola dôležitá najmä ich frekvencia. Zo všeobecnej slovnej zásoby uvádza slovník len tie slová, ktoré sa používajú pri tvorení odborných názvov. Privítať treba i zaradenie frazeologických spojení, pokiaľ sú nejakým spôsobom spojené s technickým vyjadrovaním. Uvádzajú sa na konci príslušného heslového odseku a sú označené zvláštnou značkou. Pod heslom *plyn* — *gaz* m. je napr. zaradená fráza *dať plný plyn* — *mettre plein gaz*, pri hesle *rušeň* — *locomotive* f. zasa *odstavíť rušeň* — *remiser une locomotive*.

V oboch rozsahom približne rovnakých častiach slovníka je abecedné usporiadanie hesiel. Pri ich poradi je rozhodujúce prvé písmeno a prvé slovo. Termíny so zhodným alebo nezhodným prívlastkom sú zaradené v abecednom poriadku pod základný, nadradený termín (*korčiekové rýpadlo* i *rýpadlo* s *výskovou lopatou* treba hľadať pod heslom *rýpadlo*).

Spracovanie hesiel je na úrovni súčasnej lexikografie. Homonymá sa číslujú pred termínom a tvoria samostatné heslá. Termíny od nich odvodené sú zaradené pod homonymum, od ktorého sú utvorené. Termíny, ktoré majú niekoľko významov, tvoria so svojimi arabsky číslovanými ekvivalentmi jeden heslový odsek. Pri každom ekvivalente sa uvádza skratka príslušného odboru. Synonymá sa v ekvivalentoch oddeľujú čiarkou. Napr.: *total* — úplný, celkový, totálny; *total* m. mat. 1. súčet, úhrn, 2. celok a v tom istom heslovom odseku aj odvodené termíny *t. général* — celkový súčet a *t. partiel* — medzisúčet.

Z gramatických údajov sa uvádza iba rod (skratkou *m.*, *f.*) pri francúzskych substantívach v oboch častiach slovníka. Výnimočne sa uvádza aj výslovnosť francúzskych termínov cudzieho pôvodu. Pri jazykových úpravách celého materiálu sa využívali najnovšie normatívne príručky oboch jazykov.

Na záver možno teda konštatovať, že celkové usporiadanie hesiel a spracovanie materiálu v slovníku je prehľadné a účelné. Dobrý dojem zanecháva i typografická úprava a fakt, že v náročnom texte je minimum korektorských chýb. Obe časti nového Francúzsko-slovenského a slovensko-francúzskeho technického slovníka znesú náročné kritériá a sú významnou prekladateľskou a študijnou pomôckou. Ich odborná a jazyková úroveň je veľmi vysoká.

I. Ripka

SPYTOVALI STE SA

Rezať a krájať. — V. S. z Dechtíc: „Aj v takých rodinách, kde majú rodičia vysokoškolské vzdelanie, som počul hovoriť matku, ako sa spytovala dcéry alebo syna takto: Budeš jesť čaj s rožkom, alebo ti odrežem chleba? Je to správne? Čo a čím režeme, čo a čím krájame?“

V danej súvislosti sa ustálilo používanie slovesa *odkrojiť*: *Odkrojím ti chleba?* — *Odkroj mi kus chleba!* — *Odkrojím si smädku chleba.* — *Odkrojila desať okruškov chleba.* Z chleba odkrojíme (odkrajujeme), a zo slaniny si odrežeme (režeme). So slovesom *krájať* súvisí podstatné meno *krajec* a so slovesom *rezať* súvisí podstatné meno *rezeň* (*rezeň slaniny*, *rezeň mäsa*). Keď vyzývame dakoho, aby rozdelil chlieb nožom na dve — môžeme povedať tak i tak, teda 1. *Rozkroj chlieb* alebo 2. *Rozrež chlieb* — ale aj tu za zvyčajnejšie pokladáme sloveso *rozkrojiť*. Mäsiarovi zvyčajne vravievame „Odrežte mi zo stehna [zo sviečkovice], z rebier!“ Ale keď je mäso na pekáči alebo na tanieri, už ho nerežeme, lež krájame (a pokračujeme).

Krájanie je špecializované rezanie, *rezať na kúsky* je *krájať* (*krájať mrkvu, zemiaky, cibuľu, tabak, klobásu, oštiepok, syr, koláč, tortu*).

A tak nemôžeme pokladať za chybu ani to, keď niekto povie *odrež si kus chleba*, ani zasa keď ktosi povie *odkrojil som si kus slaniny*; tu možno hovoriť len o odchýlke od ustálenosti. No napríklad papier už iba režeme (pravdaže aj striháme), nekrájame. Podľa toho by sa dalo povedať, že látky, pri ktorých výrazným a prevládajúcim rozmerom je dĺžka (s minimálnou hrúbkou), delíme na čiastky v tejto súvislosti len rezaním, a tie látky, ktoré majú aj hrúbku, možno *rezať* i *krájať* (napr. mäso, slaninu). Naša odpoveď môže byť iba náznaková, lebo úplné osvetlenie nastoleného problému by si žiadalo dôkladné poprezeranie významu slovies *rezať*, *krájať*, *píliť*, *strihať* (a *hádam* i *strúhať*). — Najvšeobecnejší význam má sloveso *rezať*. Ostatné z uvedených slovies označujú špeciálne druhy rezania.

Krájanie je druh rezania. Krájame nožom, režeme nožom alebo pílou; rezať pílou = píliť.

G. Horák

Tuhý fajčiar, veľký fajčiar, silný fajčiar. J. B-ová z Bratislavy: „Vo Večerníku zo 4. marca tohto roku (sobotné číslo) je kurzívka pre ženy Ako ísť na tuhých fajčiarov. Poradte, ako sa má správne vraviť: tuhý fajčiar, veľký fajčiar — a či silný fajčiar.“

Keby sme si dali na tom záležať, mohli by sme počuť všetky uvedené výrazy — *tuhý* / *veľký* / *silný* fajčiar. Podobne sa vravieva *veľa* / *mnoho* / *tuho* fajči. Výrazy *tuho* fajči a *tuhý* fajčiar súvisia so spojením *tuhý tabak*; pritom, pravdaže, *tuhý* fajčiar nie je ten, čo fajči tuhý tabak, lež ten, čo veľa fajči.

So zreteľom na to, že v našom prípade je reč o takom človeku, ktorý veľa fajči, za najpriliehavejší a pritom slohove nepríznačový pokladáme výraz *veľký fajčiar* (*veľká fajčiarka*). Výrazy *tuhý fajčiar* a *silný fajčiar* pokladáme za jeho rovnoznačné hovorové varianty. A tak nadpis Ako ísť na tuhých fajčiarov, ktorý sme čítali v sobotnom čísle Večerníka 4. marca, pokladáme za primeraný k celkovému živému ladeniu kurzívky.

G. Horák

Prechod — priechod — priechodný. — Reštaurácie 1, hospodárske stredisko hlavná stanica, Bratislava: „Prosíme o informáciu, ktoré z uvedených slov má správnu podobu, napr. v týchto vetách: *Z Vysokých Tatier vedie niekoľko prechodov do Poľska. Na niekoľkých miestach prechodov bolo treba urobiť priechodné cesty, keďže priechod cez bralá bol veľmi neschodný.*“

Striedanie slov *prechod* a *prieťah* v citovaných vetách, hoci vyslovene nebráni pochopeniu ich zmyslu, rozhodne neprispieva k ich presnosti. Obe slová, *prechod* i *prieťah*, sa formálne len veľmi málo odlišujú; aj ich významová príbuznosť so slovesom *prechádzať* je na prvý pohľad jasná. Hneď však treba povedať, že i napriek formálnej blízkosti je medzi slovami *prechod* a *prieťah* významový rozdiel, a teda ich zamieňanie v kontexte nie je namieste.

Takýchto dvojíc slov, ako je dvojica *prechod* a *prieťah*, je v slovenčine viacej. Napr. od slovesa *prepísať* jestvujú odvodeniny *prepis* i *priepris*, podobne od slovesa *previezť* sú odvodené podstatné mená *prevoz* i *prievoz*.

Treba si všimnúť, že v uvedených dvojiciach odvodených slov je predpona *pre-* v prvom prípade krátka, ostáva teda v pôvodnej podobe, v akej je aj pri slovesách *prepísať*, *previezť*, v druhom prípade sa táto predpona predlžuje a dostáva podobu *prie-*.

Podstatné mená s krátkou predponou, teda v našom prípade *prepis*, *prevoz*, označujú činnosť, dej. Podstatné meno *prepis* značí presne to, čo prepísanie (napr. *prepis ruských mien do slovenčiny*, *prepis nehnuteľností*), podstatné meno *prevoz* označuje zasa to isté, čo prevezenie, prevážanie (napr. *prevoz do nemocnice*).

Podstatné mená s predĺženou predponovou samohláskou (*priepris*, *prievoz*) sa od uvedených dejových podstatných mien *prepis*, *prevoz* významovo odlišujú. Slovo *priepris*, známe z kancelárskeho prostredia, má presne taký význam ako kópia, t. j. odpis urobený cez indigo. Slovom *prievoz* označuje sa zasa miesto, kadiaľ sa preváža, t. j. kadiaľ sa možno dostať z jedného brehu rieky na druhý.

Paralela s dvojicou *prevoz* — *prievoz* nám najlepšie objasní aj významový rozdiel medzi slovami *prechod* a *prieťah*.

Podstatným menom *prechod* označujeme teda vždy činnosť, prechádzanie (podobne ako pri podstatnom mene *prevoz*), napr. *prechod partizánov cez Chabenc*; *dovoliť, zakázať niekomu prechod cez dvor, cez záhradu; vysoký*

sneh sťažuje prechod cez vrchy ap. Zatiaľ čo podstatným menom *priechod* označuje sa miesto, kadiaľ sa prechádza. Priechodom môže byť napr. medzera medzi susednými domami, prípadne aj v plote a takisto aj vhodné miesto medzi skalnými stenami, po ktorom vedie turistická cesta.

Od podstatného mena *priechod* príponou *-ný* môžeme celkom pravidelne utvoriť prídavné meno *priechodný* (napr. *priechodný dom*, *priechodný dvor* = taký, ktorý má priechod, v ktorom je priechod; *priechodná cesta* = taká, ktorá vedie priechodom, cez priechod).

Podľa toho, čo sme o trojici slov *prechod* — *priechod* — *priechodný* povedali, vychodí, že uvedená veta mala znieť takto:

Z Vysokých Tatier vedie niekoľko priechodov do Poľska. Na niekoľkých miestach týchto priechodov bolo treba urobiť priechodné cesty, keďže priechod cez bralá bol veľmi neschodný (a prechod po ňom bol životu nebezpečný — mohli by sme dodať na lepšie objasnenie nášho problému).

V. Slovová

Hostinec Pri moste, kaviareň U Michala. — P. V., vysokoškolák z Bratislavy: „V súvislosti s rozvíjajúcim sa turistickým ruchom sa u nás otvárajú i štýlové reštaurácie, vinárne, hostince a pod. Ich názvy už nedýchajú neprívetivou byrokraciou a chladom typu RAJ, závod 1008, ale objavuje sa čoraz väčší počet názvov typu HOSTINEC U ZÁVOR, KAVIAREŇ U MICHALA atď. V mnohých prípadoch mi znejú tieto spojenia neslovensky. I v hovorovej reči a písomných prejavoch často váhame, či použiť predložku *u*, alebo *pri*. A to je moja otázka. Je správne používanie predložky *u* v týchto názvoch? Ak nie, aká norma platí pre rozlišovanie týchto predložiek v názvoch uvedeného typu a v bežnej hovorenej a písomnej praxi. V spomínaných prípadoch podľa môjho súdu by sa lepšie počúvalo HOSTINEC PRI ZÁVORÁCH, ale azda predsa len KAVIAREŇ U MICHALA.“

Pisateľ vlastne odpovedal na otázku sám, lebo konkurenciu predložiek *u*, *pri* rovnako pociťujú i ostatní používatelia spisovnej slovenčiny. Je to norma. Túto normu záväzne kodifikuje Morfológia slovenského jazyka na stranách 650 a 654. O predložke *u* sa tam píše, že má v slovenčine veľmi obmedzené uplatnenie. Označuje prostredie a stojí vtedy pri rodinných menách, pri iných osobných menách, pri menách národov, povolání, zamestnaní a pri ich zámenách, napr. *u Halašov*, *u suseda*, *u Francúzov*, *u doktora*, *u nás*. Podľa toho je správne i spojenie KAVIAREŇ U MICHALA. Výslovné pripomíname, že predložka *u* označuje iba (rodinné, pracovné) prostredie, nie zreteľné miesto. V čisto miestnom význame by bola nesprávna i v postavení pri osobných menách, napr. vo vete „Stojím u brata, u Michala“. V čisto miestnom význame je predložka *u* nespisovná vždy, no v postavení pred neživotnými menami jej neústrojnosť vyniká najviac. Preto i v názvoch typu HOSTINEC U ZÁVOR, HOSTINEC U MOSTA je nesprávna. Tam patrí len predložka *pri*. Správna podoba uvedených názvov je HOSTINEC PRI ZÁVORÁCH, HOSTINEC PRI MOSTE.

J. Oravec

Dve pívá, nie „dva pívá“. — I. S. z Banskej Bystrice: „Jeden môj priateľ mi tvrdil, že výraz prosím si „dva pívá“ je správny. My sme ho so spolupra-

covníkmi presvedčali, že správne sa povie *dve pívá*. Nedal sa nám presvedčiť; presvedčíte ho azda Vy.“

V niektorých oblastiach (aj v Banskej Bystrici) počuť spojenia „dva jablká, dva mestá, dva krídla, dva dná“ a napokon i „dva pívá“ atď. — Mnoho podstatných mien stredného rodu (označujúcich vecí) sa teda v počte dva neurčuje tvarom, ktorý sa vzťahuje k podstatným menám stredného rodu — *dve (dve jablká, dve mestá...)*, lež tvarom *dva*, ktorý sa vzťahuje na neživotné podstatné mená mužského rodu. Ide o dosť rozšírený nárečový jav, na ktorý si treba pri spisovných prejavoch dávať pozor.

Správne spisovne nehovoríme a nepíšeme iba *dve deti*, *dve telce*, ale i *dve jablká*, *dve mestá*, *dve krídla*, *dve dná*, a teda i *dve pívá*. Základná číslovka *dva* má teda tri podoby podľa rodu podstatného mena, ktoré číselne určuje: 1. *dva* / *a chlapci* (muž. žlv. rod); 2. *dva stromy*, *jeleň* (muž. nežlv. rod); 3. *dve ženy* a takisto *dve mestá* (žen. rod a stred. rod). Ako vidieť, podstatné mená ženského a stredného rodu sa v spisovnej slovenčine určujú rovnakým tvarom *dve*.

Správne je teda *dve pívá*, nie „dva pívá“ práve tak ako *dve deti*, *dve kurence*.

G. Horák

Pamodaj šťastia, lavička. — J. H. zo Sečovskej Polianky, okres Michalovce: „Počúval som nedeľnú rozprávku pre deti. Jej názov bol Pamodaj šťastia, lavička. Trošku ma prekvapilo slovo *pamodaj*. Vysvetlite, ako vznikla jeho podoba a aký má význam.“

Rozprávku Pamodaj šťastia, lavička možno nájsť v tretom zväzku Dobšinského Prostonárodných slovenských povestí na str. 267—276. Slovo *pamodaj* v nej čítame v týchto súvislostiach: 1. Ako tak šla, prišla k jednej lavičke na vode. „Pamodaj šťastia, lavička!“ poklonila sa pociestná. „Pamodaj aj tebe, dievčička!“ zažakovala jej lavička. — 2. Pamodaj šťastia, psíček!“ poklonilo sa dievča. „Pamodaj aj tebe, dievčatko!“ zažakoval jej psík. — 3. „Pamodaj šťastia, hruštička!“ poklonilo sa dievča. „Pamodaj i tebe, dievčička!“ — 4. „Pamodaj šťastia, bujačik!“ „Pamodaj i tebe, dievčatko!“ — 5. Pamodaj šťastia, piecka!“ „Pamodaj i tebe, dievča!“ — 6. „Pamodaj šťastia, gazdiná!“ pokloní sa babe. „Pamodaj i tebe, dievčina!“

Je jasné, že ide o pozdrav (poklonila sa pociestná — zažakovala jej lavička), a to vieme, že pozdravy sa neraz skracujú a deformujú. Namiesto *Dobrý deň!*, *Dobré ráno!* počujeme a vravievame *-brý deň*, *-bré ráno*; namiesto *Ruky bozkávam* počujeme iba *-skávam*. — Vofačo podobné sa stalo i pri našom *pamodaj*. Z pozdravu *Pán boh daj (šťastia)!* sa rýchlym a častým používaním v nárečovom (ľudovom) prostredí (pozri aj vysvetlenie v 3. zväzku, str. 534) vyvinulo *pamodaj*. Podobná a veľmi častá skrátenina je aj výzva „pome“ (= *poďme*).

Niekedy sa výraz natoľko pretvorí, že jeho pôvodnú podobu (pôvodné znenie) môže zistiť len odborník. Tak napríklad častica *bisfu* pochádza z dovtvrdzujúcej formuly *bohu istu*. Naproti tomu s výrazom *pamodaj* si možno ľahšie poradiť. Pozdrav *Pán Boh daj šťastia! Pamodaj šťastia!* je typický rozprávkový pozdrav.

G. Horák

„Ješitný“ — márnomyseľný. — J. Ch-ová z Bratislavy: „V poslednom čase dosť počuť u nás slovo *ješitný*, a to nielen v konverzácií, ale aj v rozhlasoch a v televízii. Ja to slovo pokladám za české, ale priznávam sa, neviem jeho presný význam.“

Správne — prídavné meno *ješitný* je české slovo. Niektorí naši ľudia ho pohodlne (bez rozmýšľania) prenášajú do slovenských textov a hádam ešte častejšie do hovorených prejavov. Na rovnocenný slovenský výraz sme už niekoľko ráz upozorňovali (napr. v rozhlasovej jazykovej poradni). Preto tu len znova pripomíname, že českému slovu *ješitný* v spisovnej slovenčine zodpovedá slovo *márnomyseľný*. Slovo *márnomyseľný* treba v spisovnej slovenčine odlišovať od *márny*, ktoré je rovnoznačné so slovom *márnotratný* (= taký, čo ľahkomyseľne troví). Ako českému prídavnému menu *ješitný* zodpovedá rovnocenné slovenské prídavné meno *márnomyseľný*, tak českému podstatnému menu *ješitnosť* zodpovedá slovenské podstatné meno *márnomyseľnosť*. (O význame slova *márnomyseľný* pozri Slovník slovenského jazyka II. diel, str. 99; pritom *márnivý* nepokladáme za rovnoznačné s *márnomyseľný*.)

G. Horák

Obnoviť a vynoviť. — J. P. z Košíc: „Sú správne použité výrazy *vynoviť*, *vynovíte* vo vystrihnutom článku z Východoslovenských novín? Nazdávam sa, že správnejšie by bolo *obnoviť*, *obnovenie*.“

Pri slovesách *obnoviť* — *vynoviť* by nebolo primerané klásť otázku v podobe správne — nesprávne alebo správnejšie nesprávnejšie. Správne sú obidve tieto slovesá, lenže každé na svojom mieste. Je skutočne pravda, že vo význame „uviesť niečo staré do pôvodného alebo dobrého stavu, dať nový vzhľad“ je sloveso *obnoviť* základným výrazom. Dosvedčajú to i početné odvodeniny (*obnova*, *obnovný*, *obnovné*, *obnovovateľ* atď.). No z druhej strany nemôžeme odmietnuť ani sloveso *vynoviť* a najmä nie jeho trpné prídavné *vynovený*, lebo tieto slová k základnému vecnému významu „obnoviť“ pridávajú kladné citové zafarbenie. Tak ich používajú spisovatelia, a to aj pri menách osôb aj pri menách vecí: *Ani nezbadal, ako sa našiel pred barokom vynovený, driečny, uhladený, utešený ani mladý zať.* (Švantner) — *Pred Tulou a za ňou sú dediny väčšie, murovanejšie, niektoré celé vynovené.* (Hečko)

Pisateľ vo Východoslovenských novinách asi nemal tento štylistický zámer, lebo ho používa i v nadpise článku „Vynovia amfiteáter“ (kde má oprávnenie, keďže nadpis má upútať pozornosť), i vnútri článku. Tam ho používa vo vete *Svoje predsavzatie zamerall na vynovenie hľadiska...*, kde by sa malo použiť základné sloveso *obnoviť*, lebo ide o celkom prozaické plánovanie prozaickej činnosti.

J. Oravec

Dve pívá, nie „dva pívá“. G. Horák	222
Pamodaj štastia, lavička. G. Horák	223
„Ješitný“ — márnomyseľný. G. Horák	224
Obnoviť a vynoviť. J. Oravec	224

KULTÚRA SLOVA

KULTÚRA SLOVA, populárnovedný časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán Jazykovedného ústavu E. Štúra SAV. Ročník 1, 1967, číslo 6. Vydáva Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Grafická úprava Oto Takáč. Technický redaktor Vladimír Štefanovič. Vychádza desaťkrát ročne. Ročné predplatné Kčs 30,—, jednotlivé čísla Kčs 3,—. Rozširuje Poštová novinová služba. Objednávky a predplatné prijíma PNS — ústredná expedícia tlače, administrácia odbornej tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48. Možno objednať aj na každom poštovom úrade alebo u doručovateľa. Objednávky zo zahraničia vybavuje PNS — ústredná expedícia tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48/VII. Vytlačili Západoslovenské tlačiarne, n. p., Bratislava, Dukelská 51. Povolené výmerom SÚKK, č. 1015/IV-66. K-18-71265

© by Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1967

Cena Kčs 3,—